

PROF. TAYYİB GÖKBİLGİN HAKKINDA ANILARIM VE ONUN ESERLERİNDEN ROMEN ÜLKELERİ

Mihail Guboğlu

Merhûm Prof. Tayyib Gökbilgin'in eserlerinde Romen Ülkeleri başlıklı yazımıza başlamadan önce aziz dostuma âit bâzı hatırlarımı sunmak isterim. II. dünya savaşı sıralarında (1940-1945), Yaş (Romence: *laş*) Üniversitesi'nin, Bükreş büyük elçisi Hamdullah Subhi Tanrıöver şerefine, yeni açılmış Türkoloji Enstitüsü'nde asistan, ve kütüphaneci idim. O yıllar esnasında ilk defa T. Gökbilgin hakkında haber almıştım. İlk ilmî çalışmaları beni meraklandırdı. Türk Tarih Kurumu'nun Kütüphanemize gelen, Belleten adlı dergisinde basılmış bâzı makâlelerini ve Macarca'dan tercümelerini merak ve dikkatle okudum. O esnada, bildigime göre, öğrenci ve târih asistanı olan genç Tayyib Gökbilgin'in iki değerli makâlesi vardı. Bunların birisi *Macar Devlet Arşivi ve tarihçesi*¹ başlıklı yazı idi. İçinde bulunan Transilvanya (*Erdel*, Romence: *Ardeal*) hakkındaki iki üç sahifelik arşiv malzemesine ve özellikle bâzı türkçe mektuplara âit bilgileri kopya etmiştim. (s. 455-456 vb.). İyi tasnif olunmuş ve ilmî bakımdan incelenmiş Macar Devlet Arşivi'ni Türk Devleti Arşivi'yle mukayese edişi çok hoşuma gitmişti. Son cümlesi şudur: ... «Büyük Türk Milleti'nin şan ve şerefle dolu târih sahifelerini kendi elimizle, kendi membalarımızdan yazmağa karar vermekte ne kadar titiz isek, bu vâdide de yarınki muvaffakiyetten o derece eminiz» (s. 457). Elime geçen, *II. Rákoczi Férence ve tevâbi'ne dâir yeni vesîkalar*² başlıklı ikinci makâlesi hoşuma gitmişti. Çünkü bunda, derya gibi zengin İstanbul'un Başkanlığı (*Başvekâlet*) Arşivi'nden, Romen ülkelerine âit bilinmemiş bâzı belgeler meydana çıkarılıyordu. Tasniflerine göre (Cevdet, İbnülein vb.) vesîkaların özetleri söyleydi.

¹ Bk. Belleten III/11-12, Türk Tarih Kurumu Basımevi - Ankara, 1939, s. 447 - 457.

² Bk. Belleten V/20, T.T.K. Basımevi - Ankara, 1941, s. 577 - 595 + levha CX - CXXX (faks.).

A. *Buğdan* <doğrusu: Boğdan> *Voyvodası'na, Eszterhazy ve Măriassy generaller hakkında* (vesika no. 18^a).

C. *Eflâk Voyvodası'na, general Csáky hakkında* (vesika 18^b).

D. *Boğdan veya Moldova kuzeyindeki Hotin'e kadar olan yerlerin kadalarına, Rákoczi'nin gönderdiği adamin himâyet ve siyâneti hakkında* (vesika 19).

H. *Eflâk Voyvodası'na Bükreş'de gizlenmiş olan Erdel Kralının ırkından Gurok* (غوروق) nâm Macarlu'nun elde edilmesi hakkında (vesika 23).

C. *Boğdan Voyvodası Ligor* (لیگور)’un (romence: Grigore) *Macaristan mes'eleleri hakkında gönderdiği rapor* (vesika 26) vs.

Bunların hepsinin, özellikle Romen ülkelerine âit olanlarının özetlerini çıkararak seminerimizin öğrencilerine takdim ediyordum. O vakit, Türkiyat seminerimizde daha fazla meşhur Fuat Köprülü ve İ.H. Uzunçarşılı'nın eserlerinden bahsediyordum. T. Gökbilgin'i, daha genç «benimle akran», ama değerli bir Türk tarihçisi addedeyordum. Eserinde beni ve öğrencilerimi çok meraklandıran Romanya târihine âit değerli kaynaklar ve kıymetli bilgilere tesâdîf ediyorduk.

İkinci dünya savaşından sonra Balkanoloji Enstitüsü'nde Osmanlıca dersleri lektörü idim (1945-1946). Günün birinde, çalıştığım Bükreş Üniversitesi'nde, İstanbul'dan ziyârete gelmiş Aurel Decei ile buluştum. O münâsebetle T. Gökbilgin'le çok iyi dost olduklarını anladım. A. Decei'nin ifâdesine göre, Paris'de, Doğu dilleri ekolünde (mektebinde) gerek Jean Deny'nin ve gerek Adnan Adıvar'ın Türkoloji derslerinde tanışmışlar ve dost olmuşlardır. T. Gökbilgin'in İstanbul «İhlâmur» caddesindeki evinde Romen Türkoloğu eşiley kiracı bile olmuştur. Ev-sâhibinin yardımıyla A. Decei çok zengin ve değerli bir türkoloji-târih kütüphânese mezar'ta ve Sahaflar'da satılarak dağılmıştır. Bu bakımdan eğer A. Decei yaşamış olsaydı, eski dostu hakkında muhakkak çok iyi hâtırat yazabilirdi. Maalesef, A. Decei de birkaç yıl önce kayıp olup gitti (öl. 24 Nisan 1976)³. Bu

3 Tanınmış Romen tarihçisi-türkoloğu Aurel Dece'in haltercümesi (1905-1976) ve eserleri hakkında bk. *Encyclopedie Iсториографiei Românești*. «Editura Enciclopedică și Științifică», București, 1978, s. 121/II - 122/II (Coordonator științific : Prof. univ. Dr. St. Ștefănescu).

haberi T. Gökbilgin alır almaz çok çok heyecanlandı ve üzüldü. Bir iki yıl sonra kendisi de hastalandı. Diğer bir Transilvanyalı Romenlerden, A. Degei gibi iyi Macarca konuşan, Prof. Ion Totoiu ve N. Iorga ile Tâarih Enstitüsü'nde (Bükreş'te) yıllarca beraber çalıştık. Bu Enstitüye ta'yin olduğu günlerde (Nisan 1949)⁴ o da bana T. Gökbilgin hakkında çok iyi şeyler söyledi. Ondan haber aldım ki, T. Gökbilgin Macaristan'da, Debrecin ve Budapeşte şehirlerinde tahsil görmüş, çok iyi Macarca da konuşarak bazı makalelerini bu dilde yazmış ve bazlarını da Macarca'dan Türkçe'ye çevirmiştir. Merhûm dostumuz hakkında, 1950'den önceki bilgilerim böylece zenginleşmiş bulunuyordu.

1951-1952 yıllarından sonra, *Osmânî-Türk Paleografyasi ve diplomatikası* başlıklı yeni bir eseri yazmaya başlamıştım. Bir iki yıldan sonra rahmetli dostum Josef Kabrda'dan (Brno) bir mektup aldım. T. Gökbilgin'in «monumental», muazzam «XV-XVI. asırlarda Edirne ve Paşa livası...» (İstanbul Üniv. 1952, VII+631+302 s.)» isimli yeni bir eserini bana bildirdi. Ödünç olarak o kitabı istedim. Fakat yerine «Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft» (Wiesbaden, 102, 2/1952, s. 413-415) isimli dergide basılmış bir tanıtma yazısı aldım ve bundan az çok faydalandım. Yukarıda anılan kıymetli eser, ancak 1966'dan sonra elime geçti. Gerek bunu, gerek T. Gökbilgin tarafından basılmış bazı türkçe belgeleri dikkatle inceleyip, sonra eserimizin girişinde ve özellikle «Genel bibliyografya'sında» (*kaynakça'da*) bunları kayıd etmiştüm⁵. Ma'alesef diğer bir çok kıymetli eserini, bilhassa «Rumeli'de Yürüükler, Tatarlar ve Evlâd-i Fâtihân» (İstanbul Üniv. 1957) adlı kitabını, ancak on yıl sonra tedârik ettim.

Türkçe belgeler üzerindeki çalışmalarımда, usûl bakımından gerek L. Fekete'nin macarca-fransızça *L'édition des Chartes turques et ses problèmes* başlıklı makalesinden⁶ ve gerek T. Gökbilgin'in *Türk vesikalalarının neşri ve bu işin arzettiği meseleler* başlıklı ter-

4 Tarihçi I. Totoiu'nun eserlerinden biri: *Contributii la problema stăpinirii turcești în Banat și Crișana /Banat ve Crișana'daki Türk hâkimiyeti meselesiine katkılard/*. «Studii» XIII, 1 (1960), s. 5-35; bk. *Enciclopedia Istoriografiei Românești*, Buc., 1978, s. 327/I.

5 Bk. Mihail Guboglu, *Paleografia și diplomatica turca-osmana. Studiu și Album*, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1958, s. 20, 121/I ve 126/II.

6 Bk. «Körösi Csoma - Archivum»... I (Budapeşte, 1939), s. 503-514.

cümesinden⁷ çok faydalandım⁸. Bundan sonra devam eden gerek iki cildlik Romanya arşivlerindeki *Türkçe Belgeler Kataloğu*⁹da, gerek diğer makalelerimde dahi T. Gökbilgin'in eserlerinden istifâde ettim.

Ancak 1966 yılının başlarında, bir arşiv meselesi münâsebetiyile, Türkiye'yi ilk ziyâretimizde, İstanbul Edebiyat Fakültesi'nde, gerek Prof. M. Tayyib Gökbilgin'le ve gerek diğer târih hocalarıyla, bir toplantı esnasında şahsen tanıştık. O resmi görüşmede, M. Tayyib Gökbilgin bize (bana ve Mustafa Ali Mehmed'e) «XV-XX. Yüzyıllarda merkezi ve Güney-Doğu Avrupa'da köylü hareketleri» başlıklı yazısı hakkında¹⁰, bazı tashihler uzatarak ve göstererek tanınmış Romen tarihçisi Prof. Ştefan Pascu'nun¹¹ bazı abartmalarından şikâyette bulundu. Öğrencimiz ve çırاغımız M.A.M.-le biribirimize üzülmüş-süzülmüş bakıyorduk ve ben ona kafamı salliyordum... Meßelevi Şeyh Bedreddin hakkında yanımızda oturan M.A. Mehmed'in¹² uydurduğu faraziye ve yanlış teorileri idi. Çünkü «felsefecî» olarak XV. yüzyıl olaylarını ve durumunu şimdiki gözlerle görüyordu. Bunlardan veya bizim Mustafa'nın teorilerinden Prof. St. Pascu'da ilhâm almıştı. Yukarda anılan konuyu T. Gökbilgin afakî şekilde veya çok objektiv olarak bir ilim adamı ve birde mütehassis gözüyle

7 Bk. Belleten V/20, T.T.K. Basımevi - Ankara, 1941, s. 607-613.

8 Guboğlu, Mihail (Romanya): *Romania tarihine ait Türk Kaynakları* (Bunların önemi ve yayılama meselesi). «VII. Türk Tarih Kongresi» Ankara. 25-29 Eylül 1970. II. Cilt, T.T.K. Basımevi - Ankara, 1973, s. 507.

9 Bk. Mihail Guboğlu, *Catalogul documentelor turcești*. Intocmit de... I (Bucureşti, 1960) ve özellikle II (Buc. 1965), s. XXXVII.

10 Fransızçası da vardır: Intervention concernant le rapport: «Mouvements paysans dans le centre et le sud-est de l'Europe, du Xe au XXe siècle», par Ştefan Pascu et ses collaborateurs. «Belleten», Cilt XXX, sayı 117 (Ocak 1966) dan ayrı basım T.T.K. Basımevi - Ankara, s. 91 - 102.

11 Şt. Pascu'nun tercümehali ve eserleri hakkında bk. *Enciclopedia Istoriografiei Românești*, Buc. - 1978, s. 253 I-II - 254/I.

12 Bk. Mihail Guboğlu - Mustafa A. Mehmet, *Rascoalele taranești din Imperiul otoman (1418-1420) și bedreddinismul* [Osmanlı İmparatorluğunda köylü isyanları] (1418-1420) ve bedreddinilik. «Studii» X, 2 (1957) s. 137-158. İş birligimizde M.A.M. bazı abartmalar sokmuştur. Sonra bizim (M.G.) basılmamış malzemelerimize dayanarak ancak kendi adına basmıştır bk. *La pensée philosophique et sociale dans l'Empire Ottoman aux XIXe - XVe siècle*. «Bulletin AIESEE» I-II (Buc. 1968), s. 76-102. Maalesef aynı abartmalar ve uydurmalar vardır.

görüyordu. Burada değil, *İki Bulgar tarihçisinin iddiaları ile ilgili mülâhazalar¹³* başlıklı ilmî cevabında dahi Prof. Tayyib Gökbilgin ilmî-objektif hususiyetlerini meydana çıkarmıştı...

1966 yılının başında ve ilkbaharında, Başbakanlık Arşivi'nde çalışırken, Prof. Tayyib Gökbilgin bizi arada sırada dostça dolaşır ve aynı zamanda sayın Genel Müdür Mithad Sertoğlu'nu ziyâret ederdi. O esnada gerek bize, gerek T. Gökbilgin'e Arşiv'de Genel Müdür çok yakınlık gösterirdi. T. Gökbilgin günün birinde, ilk bahar başlarında, bizi ve Başkonsolosumuz Tudor Pop'u, Levent semtinde olan evine davet ederek, eşyle de berâber çok iyi bir akşam geçirdik. Misâfirperverlikleri, Türk an'anesine göre, gerek bizim ve gerek Romanya Başkonsolosu'nun çok hoşumuza gitti. Unutulmaz o akşam bol bol sohbet ettik ve fazla dost olduk. Ma'alesef, bir iki ay sonra Bükreş'e ister istemez dönüşümüzden birkaç gün önce (13.VI.1966) Sirkeci'nin «İstanbul Lokantası'nda» Başkonsolosumuz Tudor Pop şerefimize bir yemek tertipledi. Bu ziyâfete Prof. Tayyib Gökbilgin'le dostlarımızdan sayın Genel Müdür Mithad Sertoğlu, merhûm dostumuz Prof. Ahmed Ateş, sayın Can Kerâmetli (Türk-İslâm eserleri Müzesi Müdürü) vb. katılmışlar idi. Daha iyi bir hâtıra içinde fotoğraflarımız da çekildi. Birisini şimdi dahi dikkatle muhâfaza ediyorum. Bükreş'e geldiğimde (19.VI.1966), sandım ki, gerek Prof. T. Gökbilginle ve gerek diğer dostlarımıla son def'a «İstanbul lokantasında» görüşmemiz olacaktır.

Romanya ve Türkiye arasındaki bir Kültür anlaşmasına göre, 1968 senesinin Ocak ayı sonlarında veya Şubat ayı başlarında, on gün için, küçük bir hey'et şeklinde Prof. T. Gökbilgin, Prof. İsmail Tunalı İstanbul Üniversitesi'nden ve Prof. Hasan Eren Ankara Üniversitesi'nden Bükreş'e resmi bir ziyârete teşrif buyurdular. Hey'etin şefi muhakkak dostumuz Prof. Tayyib Gökbilgin idi. Romanya'ya üç tanınmış Türk profesörününg gelmesi hepimizi çok sevindirmiştir. Romanya İlim Akademisi'ni ziyâretten sonra bir iyi program hazırlayarak, bir akşam (8.II.1968) de bizim fakir-hânede Türk misâfirlerimizle çok iyi eğlendik. Mihmândarları olarak berâber Bükreş'in bazı kuruluşlarını ve müzelerini, «N. Iorga» târih Enstitüsü ile «Köy müzesi» (*Muzeul satului*) başta olarak, ziyâret ettik. Günübirinde Hükûmet Arşivi Genel Müdürlüğünü de ziyâret ettik. Genel Mü-

13 Bk. «Tarih Dergisi» XIV, 19 (İstanbul Univ. 1964), s. 15 - 40.

dür George Titileanu şehirde olmayıp, yardımcısı Ion Marcuș¹⁴ ve protokol-şefi Baş-arşivist Illeana Leonte bizi çok iyi karşıladılar. İkisinin de Türklerle karşı çok sempatisi vardı. Türk misâfirleri şerfine verilen bir ufak kokteylde Prof. T. Gökbilgin'i eski dostu, o esnada arşiv-uzmanı olarak, Aurel Decei'le buluşturup görüştürdü. Onbeş-yirmi yıldan beri görüşemediklerinden birbirilerini çok özlemişlerdi. Bu nedenle görüşmeleri çok heyecanlı oldu. Kucaklaştılar ve öpüştüler. İkisinin de gözleri yaşla dolu idi. Bundan sonra bize hitâben, T. Gökbilgin: «Eski bir dost, bin tâne yeni dostdan iyidir» diye söyledi. Bu sözler hepimizin hoşuna gitmiş idi... Sonra, Arşiv depolarını, koleksiyonları ve bazı fonları ve özellikle belge restorasyon lâboratuvarlarını berâber ziyâret ettik. Hepsi, misâfirlerimiz, Prof. Tayyib Gökbilgin başta olarak, hoşlarına gittiler. Ancak sadece Bükreş'i değil, misâfirlerimizle Braşov şehrini ve çevresinde olan çok güzel manzaralı «Poiana Braşov»'u da ziyâret ettil. Büyük bir turistik lokantada ve «Çerbul Karpatin» denilen diğer bir restaurant'da misâfirlerimizi sofraya davet ettik. Braşov'da tanınmış Stinghe Viorica isimli bir dost âile'ye uğradık ve bol bol sohbet ettik. Ev sahibi çok kibâr bir hanım Prof. T. Gökbilgin'le fransızca ve macarca konuştu. Mükemmel macarcasına hepsi şaştı. Vakit müsa'ade etmediği için fazla dolaşmadık... Transilvanya'ya seyahatımız hepimizin ve özellikle dostumuz T. Gökbilgin'in çok hoşuna gitmişti. Memleketeyn veya Eflâk-Boğdan'dan fazla Transilvanya veya Ardeal (TÜRKÇE: *Erdel, Erdelistan*) Osmanlı-Türkleri'nin imtiyazlı bir eyâleti idi (1540-1699). Bu dağılı, ormanlı ve ovalı güzel bölge hakkında Prof. Tayyib Gökbilgin'in bazı tarihî incelemleri vardı. Bu katkılarda ilk def'a gerek Türkçe ve gerek macarca târih kaynaklarını kullanmıştı. «Erdel veya Erdelistan» (*Transilvanya*) başlıklı bir makalesini¹⁵, dostu Aurel Decei ile imzalamıştı. İyi bir işbirliği meydana getirmişlerdi. Bunda, romence kaynaklar da kullanılmıştı.

14 Yıllarca Transilvanya'da, Cluj-Napoca şehirinde, arşiv müdürü idi. Sonra Bükreş tayin olundu (1965) ve emekli oldu (1975) ve 1977 (Mart 4) depreminde kayıp olup gitti.

15 «*Erdel, Erdil ve Erdelistan* (= Transilvanya), bu günkü Romanya'nın garp mintikasını teşkil eden bir kita'nın ve XVI. ve XVII. asırlarda Osmanlı hâkimiyeti altında yaşamış bir beyliğin Türkçe adıdır...» bk. «İslâm Ansiklopedisi»... 32. Cüz İkinci Baskı, İstanbul-1964, s. 293 - 306.

Transilvanya yoleluğumuzdan sonra, programımız çok yükü ağır olduğundan, Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Enstitüsü'nde bir konferans vermek istemesinden Prof. Tayyib Gökbilgin'i vazgeçirdik. Çünkü programa konferans geçirilmemişti. Aynı zamanda hepimizde yorgunluk da vardı. Bu bakımından dostumuz çok kolay vazgeçti. Bu konferans gelecek yıllara bırakılarak ancak 1970 senesinin Aralık ayının 21'inde Bükreş'in veya Romen İlim Akademisi'nin «Casa oamenilor de știinta» (*İlim Adamları Evi'nde*) sunulmuştu. Konferansçı Prof. Tayyib Gökbilgin *Mihai Viteazul devrinde Türk-Romen ilişkileri* hakkında çok güzel bir fransızca ile konuştu. İstanbul Arşivlerinde olan, gerek bâzı türkçe belgelere ve gerek bâzı defterlere dayanarak, bizim için yepyeni ve değerli haberler verdi, hepimizin ilgisini çekti. Bu konferans münâsebetiyle dostumuz fazla hümet ve sempati kazandı. Ne kadar ciddî bir ilim adamı olduğu anlaşıldı. Gerek Enver Koray'ın *Türkiye Târih Yayınları Bibliyografyası*'ndan (1729-1968)¹⁶, gerek dostumuz Hans-Yürgen Kornrumpf'un *Osmannische Bibliographie...*¹⁷ başlıklı eserinden (1973) ve daha sonra kendi bildiklerimden Prof. M. Tayyib Gökbilgin'in eserlerini iyice tanımışım. Ama yukarıda anılan konferansının (Bükreş, 21.XII.1970) nerede basıldığıni bilmiyorum^{17a}. Bu konferans münâsebetiyle de Aurel Decei dostuya berâber misâfirimiz oldular (23.XII.1970). Birkaç saat fazla bol bol sohbetleştik. Gece yarısına doğru misâfirimizi A. Decei ile birlikte «Ambasador» hoteline gönderdik. O esnada çok sert bir kiş olduğundan iki dostumuz, «Obor» denilen, Bükreş piatsa'ya gidip misâfirimiz kendine bir «kırçıl» Eflâk kalpağı satın almıştı. Sonraki yıllarda kullandığını gördüm. Belki bu eski dostu Aurel Decei tarafından bir hâtıra veya hediye idi. Bundan bir buçuk yıl önce, bir iki ay izinli olarak yine İstanbul'un çok kıymetli Arşiv ve kütüphanelerinde çalışıyordum. Bir iki hafta için bizim hanım da İstanbul'u ziyârete gelmişti. O esnada, Başbakanlık Arşivi'nde sayın Prof. Al. Bennigsenle berâber

16 1. 2. Basım, 1728-1955, İstanbul - 1959, «Maarif Basımevi, sayı: 1898, 1904, 1922, 2021, 2100, 2102 ve 3205 (Gökbilgin, Tayyib); II. 1955 - 1968, İstanbul-1971, sayı: 9, 13, 28, 43, 47, 127, 128, 131, 137, 187, 197, 237, 741, 1078 ve 1083 (bk. Gökbilgin, Prof. Dr. Tayyib).

17 *Mit Besonderer Berücksichtigung der Türkei in Europa* Leiden/Köln, E. J. Brill, 1973, s. 231 - 234 (bk. Gökbilgin, M. Tayyib).

17a Bu mesele sonra tespit edildi (bkz. s. 53, not 151).

aynı masada çalışıyordu. T. Gökbilgin arada surada bizi ziyâret ediyordu. Günün birinde üçümüzü de evine dâvet etti. Levent semtindeki evinde, bizim hanım ve Prof. Al. Bennigsenle çok iyi bir akşam geçirdik. İlk ziyâretimizde kütüphânemizi göstermemiştir. Fakat bu defa çok değerli kütüphânemizi gözden geçirdik. İfâdesine göre Romen dostu A. Decei'in daha zengin ve kıymetli bir kütüphânesi varmış. Maalesef elinden gitmiş idi.

Hatırladığımıza göre, birkaç yıl sonra, Budapeşte'den dönerken tekrar Bükreş'i ziyâret etmiştî. Dostu A. Decei ile görüşmüştü ve M. Berza ile aynı fikirde olmayıp, Bükreşte vuku'bulan III. Uluslararası Güney-Doğu Araştırmaları Kongresine katılmamıştı (1-5 Eylül 1974). Bu münâsebetle M. Berza'nın câhilliğini veya Güney-Doğu problemlerinde ne kadar acemî olduğunu anlamıştı.

1978 senesinin Mayıs ayı sonlarında ve Haziran'ın başlarında Prof. Tayyib Gökbilgin'in tekrar bir hey'ette Bükreş'e geldiğini ve bir Türk-Romen Sempozyumu'na katıldığını çok iyi hatırlıyorum. Çünkü ona biz de katıldık ve tartışmalarda iki defa söz aldık. O münâsebetle Prof. Tayyib Gökbilgin «N. Iorga» Târih Enstitüsü'nde (Müdüri Prof. Dr. Şt. Stefanescu) fransızça : *La structure des relations Turco-Roumaines et des raisons de certains huküms, ferman, berat et des ordres des Sultans adressés aux principes de la Moldavie et de la Valachie aux XVIe et XVIIe siecles¹⁸* başlıklı bir bildiri (konferans) sunmuştu. Yukarıda anılan Sempozyumda ancak Türk misafirlerimiz Prof. B. S. Baykal, Prof. Afet İnan, dostumuz merhum Prof. Bahadır Uluğ Alkım ve Semavi Eyice birer bildiri sunmuşlardı. Biz Romanyalı tarihçiler ancak sunulan bildirileri dinledik ve sonra sırasıyla herbirinin tartışmalara katıldık. Bundan önce açılış törenine Bükreş elçisi Ekselans Nahit Özgür ve Akademi başkanı Prof. Dr. Mihnea Gheorghiu katılmışlardı. Müdür Prof. Dr. Şt. Stefanescu birkaç söyle sempozyum toplantısını açmış idi. Mayısın başında sunulan Prof. T. Gökbilgin'in bildirisinde iki üç kişi söz almıştık. Başbakanlık Arşivi'nden Mühimme ve özellikle Kâmil Kepeci tasnifindeki defterlere ve diğer kaynaklara dayanarak, sunulan bu tebliğin ne kadar enteresan ve orijinal bir konu olduğunu meydana çıkarmıştım. Aynı zamanda başlığının biraz uzun olduğunu ve Baron de Testa kolleksiyonunda-

18 Belleten, Cilt XLII, sayı: 168, Ekim 1978'den ayrıbasım.

ki 1513 târihli muâhedenin dikkatle kullanılmasını açıkça söylemiştim. Çünkü bu da diğerleri gibi muhakkak bir uydurma idi. Transilvanya Prensliği'nin *Barata* denilen müsteşarından (öl. 1551) «Frater» George Martinuzzi olmasını, Güney Slav dillerinde *Brat* (barat) kelimesinin, lâtince «frater» ve rumence «frate» karşılığı olduğunu izah etmiştüm. Söz almamdan dostumuz Prof. T. Gökbilgin memnun kaldı mı kalmadı mı pek iyi anlayamadım. Aynı zamanda öğrencilerimizden Mustafa A. Mehmed ve Mihai Maxim söz almışlar ise de, acızâne fikrimce yeni bir şey söyleyememişlerdir. Sempozyum'dan sonra Türk misâfirlerimizin mihmândarı öğrencimiz Anca Ghiata olarak, bir iki gün Bükreş'te ve civârlarında bâzı gezintiler yapmışlardır. Birkaç defa onları Bükreş'in «Bulevard» otelinde ziyâret ettim. Türkiye'ye dönüşümüzden bir iki gün önce Türkiye'li misâfirlerimizin şerefine bizim fakirhânede eşimle bir ziyâfet vererek, çok iyi bir akşam geçirdik. Bu münâsebetle bâzı eserlerimi ve binlerce kitaptan mürekkep olan kütüphanemizi de göstererek biraz övündük. Maalesef, bu defa dostumuz Prof. Tayyib Gökbilgin verdiğimiz sofraya katılamadı. Çünkü o günlerde keyifsiz ve hasta olarak Bulevard otelinde istirahat ediyordu. Bir iki gün sonra misâfirlerimiz Bükreş'i terk ettiklerinde (5.VI.1978) dostumuz Prof. T. Gökbilgin zar zor arabaya bindi. İfâdesine göre «romatizma» veya yel hastalığından büyük ağrıları vardı. Maalesef, bu son defa konuşmamız olmuştur...

Yukarıda anılan sempozyuma İstanbul Üniversitesi'nden Prof. Semavi Eyice de katılmıştı. Sanat alanında çok iyi bir bildiri sunmuştu. Bükreş'e yakın Goleşti konağını (şimdi müze) Prof. T. Gökbilgin ve diğer misâfirlerimizle ziyâret ederek, sonra dönüşünde *Goleşti (Romanya)'de küçük bir Türk hâtirası: Alemdar Mustafa adına, H. 1221 (=1806) tarihli bir kitâbe*¹⁹ başlıklı bir makalecik bastırmıştı.

Bükreş'te toplanan «XV. Uluslararası Tarihçiler Kongresinde» (10-17 Ağustos 1980) Prof. B.S. Baykal ve Prof. Neşet Çağatay'la ve diğer Türk delegeleriyle birlikte dostumuz Prof. Tayyib Gökbilgin'i dört göz ile bekledik. Gerek programda ve gerek özetler cildinin birinde (II) fransızca: *Fondation, donation et biens des com-*

19 «Tarih Dergisi» Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarslı Hâtıra Sayısı, Sayı: 32 (Mart. 1979), «Edebiyat Fakültesi Matbaası», İstanbul-1979, s. 373 - 380.

*muncutès religieuses: Les Wakfs et leur rôle économique et social*²⁰ başlıklı basılmış bir bildirisi var idi. Hepimiz Prof. Tayyib Gökbilgin'in de bildirisini dinlemeye hazırduk. Maalesef gelemedi ve katılamadı. Prof. B.S. Baykal'ın ifâdesine göre «ne yazık ki Tayyib Bey gelemeyecek; yazık gelemedi, çünkü hastadır...». Bundan sonra ayalarca dostumuzdan haber alamadım. Kendisine bir iki defa yazdım fakat cevap alamadım... Çünkü hasta idi.

II. Uluslararası Türk Folklor Kongresine (Bursa, 22-28.VI.1981) katılarak, orada, bir iki ay önce T. Gökbilgin'in vefat ettiği haberini büyük bir üzüntüyle aldım. Bursa'ya yukarıda anılan basılmış, belki, son bildirisini ve son eserlerine âit tanıtımalarımı²¹ getirmiştım... Niyetim dönüste onları kendisine vermekti.

Merhum Prof. Tayyib Gökbilgin hakkındaki kısa hâtıralarım mühim değil. Sevdigimiz, çok sempatik, spiritüel, hayatı seven ve iyi bir ilim adamı ve tanınmış bir tarihçi olan T. Gökbilgin'in eserlerinde, Romen ülkeleri kıymetli bir konudur. Bu bakımdan, onun eserleri, gerek Romanya ve gerek Türkiye târih yazarlığına veya XV.-XVIII. yüzyillardaki Türk-Romen ilişkilerine çok faydalı bir kaynaktır. Aynı zamanda Güney-Doğu ve merkezî Avrupa'nın diğer memleketleri tarihine de çok önem vermiştir. Ama bunları kronolojik ve sistematik bir şekilde sunmak lâzımdır. Merhûmun mu'azam eserlerinden başta ufak-tefek haberleri ve kısımları konumuza göre seçmek gerektir.

**

20 Bk. Comité International des Sciences Historiques. XVe Congrès International des Sciences Historiques. Bucarest, 10-17 août 1980 *Rapport II Chronologie*. Publié avec l'aide financière de l'UNESCO. «Editura Academiei Republicii Socialiste România» 1980 /Bucarest/, p/s. 398 - 404.

21 Bunlardan birisi : *Türk-Macar Kültür Mündâsebetleri ışığı altında II. Rákoczi Ferenc ve Macar Mültecileri* sempozyumu (31 Mayıs - 3 Haziran 1976) İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi -..., 1976, İstanbul, XVI + 239 s. İçindekilerden : Tertip Komitesi Başkanı Profesör M. Tayyib Gökbilgin Konuşması... s. XV-XVI; M. Tayyib Gökbilgin, *Rákoczi Ferenc II. ve Osmanlı Devleti Hımyasında Macar Mültecileri...* s. 1-17 ve aynı, *Tokhöly Imre ve Osmanlı-Avusturya İlişkilerindeki Rolü* s. 180-210 (Tanıtmamız hakkında bk. «Revista de istorie» Nr. 6/1979, s. 10-16 ve digeri (Extras) Prof. M. Tayyib Gökbilgin, *Osmanlı Müesseseleri ve Teşkilâti ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*. «Edebiyat Fakültesi Matbaası», İstanbul, 1977, VIII + 192 s. (Tanıtmamız hk. bk. «Revista de istorie» Nr. 4/1980).

Bildığime göre 1939'dan başlayarak hayatının sonuna kadar (Mayıs 1981), İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Târih Enstitüsü öğretim üyesi ve Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Târihi Kürsüsü'nün Kurucusu, aynı zamanda eski başkanı merhûm Prof. Tayyib Gökbilgin'in gerek Türkiye târih yazarlığında ve gerek bilimsel-didaktik alanında çok zengin ve faydalı bir katkısı vardır. Yıllarca Türk târih araştırmalarını, gerek Türkiye'de, gerek diğer yabancı memleketlerde büyük bir şerefle temsil etmiştir. Aynı zamanda çok iyi bir idâreci veya teşkilâtçı olduğu da inkâr edilemez. İstanbul Üniversitesi'nde bâzı sempozyumların müteşebbisî ve başkanı oldu. Hepsinin sempatisini ve hürmetini kazandı.

Bildığimize göre, 90'dan fazla tanınmış ciddî (uzun-kısa) makaleleri veya etüdlerinden başka, daha büyük ölçüde, yüzlerce sahibeden ibâret, bâzı eserleri de vardır. Merhûma kadar çok az inceleme bulunan Osmanlı müesseseleri hakkında özel bir katkısı vardır. Toplu ve genel bir bakışla bunlar modern Türkiye târih yazarlığına büyük bir hizmet ve şereftir. Gerek kaynakça ve gerek kaynak bakımından, Prof. T. Gökbilgin'in eserleri ancak Türk araştırıcı ve târihçilerine değil, çeşitli memleketlerin ilim adamlarına dahi çok faydalı olmuştur. Söz gelişî, sâdece Karpat-Tuna bölgemize değil, Güney-Doğu Avrupa'ya ve Dünya'nın diğer kît'alarına (Asya-Afrika) dâir özel ve değerli katkıları vardır. Yukarıda söylediğimiz gibi gençliğinde Macaristan'da tahsil görmüş olduğundan T. Gökbilgin bâzı eserlerinde Türk-Macar ilişkilerine öncelik «priorité» vermiş ise de, bunlar aynı zamanda Romen ülkelerine de âittir. Bir takım makalelerinin başlıkları bile bunu ispat etmektedir. Gösterdiğimizden başka şunları da zikredebiliriz : *Macaristan'da Türk hâkimiyeti devrine âit bâzı notlar²²*; *Kara-Üveys Paşa'nın Budin Beylerbeyliği (1578-1580)²³*; *Osmanlı târihinde Türk-Macar yakınlığı²⁴*; *XIX'uncu asır sonlarına kadar Türk-Macar Münâsebetleri ve yakınlığı²⁵* vb. Bunlardan çok önce Prof. Dr. Lajos Fekete'nin *Yeni Türkiye* (At-

22 Bk. «Türkiyat Mecmuası» VII-VIII, 1 (İstanbul, 1940-1942), s. 200-211.

23 Bk. «Tarih Dergisi» II, 3-4 (İstanbul Univ., 1950-1951), s. 17-34.

24 Bk. «Tarih Dünyası» II/12 (İstanbul, 1950), s. 503-505 + 2 resim.

25 Bk. «Németh Armağanı» (Ankara, 1962), s. 171-182.

türk'ün ölümü münâsebetiyle) başlıklı makalesini²⁶ T. Gökbilgin Maçarca'dan Türkçe'ye çevirmiştir.

Sıraladığım makalelerin bir kısmında Romen ülkelerine ait ufak-tefek haberler varsa da, bazıları bu çeşit bilgi ve bahislerle dopdoluştur. Söz gelişi Türkçe-Fransızca yazılan: *Korvin Mathias (Mathias)'ın Bayezid II'ye Mektupları tercümesi ve 1503 (909) Osmanlı-Macar Muâhedesesi'nin Türkçe metni* —«La traduction des lettres de Korvin Mathias à Bayezid II. et le texte turc du traité Hungaro-Ottoman de 1503 (909)» başlıklı²⁷, Prof. Tayyib Gökbilgin'in makalesinde Romen ülkeleri de büyük bir yer alır²⁸. Makale şöyle başlar: «Fâtih'in son senelerinde ve bilhassa Venedik ile bir anlaşma yapıldıktan sonra, Osmanlı-Macar hududunda, Tuna boyalarında karşılıklı akınlar olmuş, Erdel'de (Transilvanya'da) «Szászváros»²⁹ civarında, «Kenyermezö»³⁰ mevki'inde vuku' bulan ve Erdel voyvodası Báthory Istvan³¹ ile Tamşvar³² kumandanı Knizsi Pal'in³³ yaptıkları müdâfa'a savaşında...» (s. 369). Bu olaylar muhakkak eski Romen ve şimdiki batı Romanya ülkelerinde (Banat, Crișana ve Transilvanya'da) vuku' bulmuştur. T. Gökbilgin devam ediyor: «Daha sonra, 1485 (890) senesinde bir Macar elçisinin II. Bayezid nezdine geldiği hakkında bütün Osmanlı kaynakları ittifak ediyor. Hattâ, biribirini tâkiben bir kaç elçinin geldiğinden de bahsederler. Bu cümleden olmak üzere, Kemâl Paşa-zâde (İbn Kemâl) Boğdan'daki³⁴ muzafferiyeti müteâkip Şark ve Garb'in elçileri gelerek pâdişah tarafından kabûl edildiğini söyler... Kemâl Paşa-zâde'nin kaydından

26 Bk. «Türk Tarih-Arkeoloji ve Etnografya Dergisi» IV. sayıldan ayrı basım, İstanbul - 1940, «Maalif Bakanlığı», 6. s.

27 Bk. «Belleten» XXII. Sayı 87 (Temmuz 1958'den Ayrıbasım - Extrait de «Belleten» Vol. XXII No. 87 (Juillet 1958), T.T.K. Basımevi - Ankara 1958, s. 370 - 390 + 11 levha (faks.).

28 Boğdan-Eflâk ve Transilvanya.

29 Almanca veya saksonca Mühlbach; Sebeş-Sâsesc, romence: Sebeş-Alba.

30 Kenyérmezö, Broos veya romence: Oraştie civârında, rom. «Cimpul - piinii» (Ekmek ovası).

31 Romence Ştefan Bathori (I): 1479-1493. (Judele curtii regale).

32 Romence: Timişoara, şimdiki Romanya'nın Banat bölgesinde meşhur bir şehirdir. Osmanlı devrinde tanınmış bir kale idi (1552-1722).

33 Romence: Paul Chinezu, Timişoara komitesi'dir.

34 Boğdan veya Moldava'nın güneyindeki Tuna sahilindeki kalelerin Osmanlılar tarafından feth edilmesi: Temmuz-Ağustos 1484/889 H.

bir şey daha anlaşılmaktadır ki, 1484 (889)'de gelen bu Macar elçisi, Kral Mathias'ın Boğdan seferi münâsebetiyle şayı' olan hazırlıklarının hakiki sebebini, Bâbiâlî'ye bildirmek suretiyle, II. Bayezid'in şüphesini gidermiş ve böylece tarafeyn arasında i'timat (s. 370) te'essüs etmiştir. *Tâciü't-tevârih* mü'ellifinin de sarıh bir şekilde ifâde ettiği gibi (Sa'deddin, Cilt II., s. 45), Macar kralının Boğdan Voyvodası'na³⁵ yardım etmek istediği doğrudur. Filhakika, o, 1484'de, yâni II. Bayezid nezdine elçilerini gönderdiği esnada, bu sefer münâsebetiyle, Erdel'deki kumandanlarına, Boğdan Voyvodası'na yardım etmeleri hakkında emir vermiş, kendisinin de bu yolla hazırlıklar yaptığıni bildirmiştir. Bu husustaki bir vesikaya istinâden bize bu malûmatı veren N. Jorga³⁶, Macar Kralı'nın, şayet ciddî olarak buna karar vermişse, Osmanlılarla bir sene evvel yaptığı mütârekeyi pek âlâ bozarak, harekete geçebileceğini, binâenâleyh, bu mes'eleden onun samimî olmadığı mütâlâ'asını beyan etmektedir³⁷ (3).

Müteâkip senelerde de Osmanlı-Macar münâsebetleri, 1483 mütârakesini mer'iyyette bulunduracak şekilde devam etmişti. Hurmuzâki³⁸ koleksiyonunda³⁹ (4)neşredilen iki mektuptan biri, Mathias'ın II. Bayezid'e 1484'de muhatabını mütâreke hükümlerine riâyete dâvet ve iki kalenin (Kili, Akkerman) Boğdan'a iâdesini mutazammîndır. Diğer ise, II. Bayezid'in Mathias'a, bu kaleleri geri vermiyeceğini, fakat, Eflâk ve Boğdan voyvodalarına karşı iyi mu'amele edeceğini bildiren târihsiz mektubudur» (s. 371)... 1486 (891) târihli olayları tasvîr ettikten sonra gözümüze şunlar çarpar: «Divân-ı Hümâyûn tercümanları tarafından oldukça bozuk bir türkçeye çevrilmiş olan bu mektuplardan üçü Mathias'dan II. Bayezid'e hitaben ya-

35 Meşhur Ştefan cel Mare (== Büyük İstefan): 1457 - 1504.

36 V. Ciltli *Osmanlı Devleti Tarihi* - «Geschichte des Osmanischen Reiches» (Gotha, 1908-1912, Bd. I-V) ve yüzlerce Türk-Romen ilişkileri hakkında makale etüdleri yazan meşhur Romanya tarihçisi N. Iorga (1871-1940). Bk. «Encyclopædia Istorografiei Românesti» (1978), s. 183-184.

37 N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății-Albe*, Bucureşti, 1899, s. 165.

38 1848 ihtilâlcilârlardan Eudoxiu Hurmuzaki (1812-1874), Viyana arşivlerinde çalışarak basmıştır; *Fragmente zur Geschichte der Rumänien*, vol. 1-5, Bucureşti, 1878-1886.

39 Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria Românilor* t. II, 1 (Bucureşti, 1891), s. 3, 16.

zulmiş, bir tânesi de Macar hudud kumandanından, galip bir ihtimâl ile, Erdel Voyvodası Báthory Istaván tarafına gönderilmiştir⁴⁰ (s.) (s. 371-372).

1488 olayları kaynaklarından hatırlayabiliriz: «Bu mektubların asıllarını ne Hunyadi'ler devrine âit olan *Monumenta Hungaria Historica*⁴¹ serisinde, ne de Hûrmuzâki vesikalarda veya Iorga'nın *neşrettikleri*⁴² arasında bulmak kabil olabilmistiir (s. 373).

1503 (909) târihli Osmanlı-Macar anlaşmasının gerek türkçe ve gerek lâtince⁴³ metininde de, Romen ülkelerine dâir bâzı haberler vardır. Bu muâhdedeye dayanarak T. Gökbilgin meşhur Osmanlı târihçisi Johann Wilhelm von Zinkeisen'i Transilvanya haracı hakkında tenkid ederek şöyle diyor : «Zinkeisen ise, hem Osmanlı devletine hem de Macar kralına vergi verecekler arasında Erdel'i zikretmekle büyük bir hataya düşmüştür⁴⁴ (22). Hâlbuki türkçe nüshasında olduğu gibi lâtince metinde de Erdel (*Transilvanya*) bu kategoride zikredilmemiştir. Zâten buna imkân yoktur» (s. 376). T. Gökbilgin'in muhakkak hakkı vardır. Çünkü o zaman ancak Memleketeyn veya Eflâk-Boğdan Bâb-ı âlî'nin harac-güzârı idi⁴⁵. Türkçe mektubların birinde (T.S.M. Arşivi, E. 6680) şöyle denir: «... Kral dahi benüm üzerine salmışdur, eğer Hazretiniz leşkeriınızı tutturursanız ben dahi leşkerümüzü tutturub Temeşvar kenarında dururum ve gemilerümüzü dahi kötüğlerde ve Salankamen'den aşağı koyvermeyim, zirâ kim, Hazretinizin leşkeri Tuna'ya inicek...» (s. 378).

Romen ülkeleri hakkında gerek T. Gökbilgin'in eserlerinin ve Türk kaynaklarının eksikliği, Yavuz Sultan Selim'e kadar bizim ümi-

40 Bu mektuplar hakkında bk. tafsîlatla aynı makale s. 372, not 8.

41 Bk. aynı makale s. 373, not. 10.

42 Bk. N. Iorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècle*, Bucarst, 1915.

43 Lâtince şunlardır: «... et terris Moldavie quam etiam Transalpine cum eorum Woywodis Kara Boğdan et Radul, et cum omnibus filijis et successoribus eorum», bk. Hûrmuzâki, *Documente...* vol. II, 1 1451-1575, Bucureşti, 1891, s. 20.

44 «Eine Erhöhung des von den Woiwoden de Moldau und von Siebenbürgen, sowie von dem Freistaat Ragusa theils an Ungarn theils die Pforte bisher gezahlten Tributes sollte in keine weise stattfinden» bk. GORE. s. 518.

45 Bk. Mihail Guboglu, *Le tribut payé par les principautés roumaines à la Porte jusqu'au début du XVIe siècle d'après les sources turques. Revue des études islamiques* (Paris), XXXVIII, I (1969), s. 49-80.

dimizi arada sırada keserse de Kanûnî devrindekilerinin zenginliği, bolluğu, bizi şaşırtır. Bu bakımdan, Prof. M. Tayyib Gökbilgin'in *Kanûnî Sultan Süleyman başlıklı⁴⁶* etüdünde (makale) Belgrad fetihinden sonra (1521) Romen ülkeleri hakkında şunlar göze çarpar: «Mohaç seferi (1526) ... Evvelâ Eflâk'da Boyarlar ve iktidarı ele geçirmek isteyen voyvodalar ve taraftarları arasında olan şiddetli mücâdelelere ve iç karışıklıklara karşı Niğbolu sancak Beyi'nin müdâhalesi icâp etmiş; haksızlığa uğrayan dâveti, pâdişâhın ve Divân-ı hümâyûn'un da tasvibi ile Eflâk'a giden sancak Beyi Mehmed Bey⁴⁷ orada bir müddet, hem nizam ve âsâyişi sağlamış, hem de devletin Lehistan ve Erdel hudutlarında güvenliğini te'mîn edecek tedbirleri almıştı. Padişaha ilticâ eden Radu⁴⁸, boyarlar arasındaki nüfûzu hesaplanarak, senelik 14000 duka⁴⁹ cizye vermek şartıyla 1524'ten itibaren voyvodalığa getirildi (tafsilât için bk. N. Iorga, *Histoire des Roumains...*, Bucarest - 1937, IV, 364 v.dd.; Hammer, aynı esr., V. 50 v.dd.; ayrıca J.A. bk. mad. *Eflâk*). Diğer yandan, Tuna boyalarında hudud hâdiseleri ile küçük ölçüde savaşlar eksik olmuyordu...» (s. 7/I-II). Aynı hâdice hakkında devam ederek «Bu arada Macar Kralı, Erdel Voyvodası Zápolyai Janoş'a⁵⁰ evvelâ Eflâk Voyvodası ile birlikte Osmanlı ordusuna arkadan hücum etmesi haberini göndermiş, sonra en kısa zamanda kendisine mülâki olmasını emretmişti...» (s. 9/I). Mohaç zaferinden sonra T. Gökbilgin şunları da eklemektedir: «... Peşte'de pâdişah Macar asilzâdelerinden bazlarını kabûl etti ve kendilerine Erdel Voyvodası Zápolyai Janoş'u Macar Kralı nasbedecekini va'detti (Erdel Voyvodası'nın kırala⁵¹ ihânet ederek Mohaç harbine katılmamasına dair Macar tarihçilerinin mütâlaası hakkında bk. Peçevî I, s. 100 v.dd.)...» (s. 10/I-II). Diğer bir babda söyle yazılıdır: «Macar tâcına ve kırallığına iki nâmzed, iki rakib

⁴⁶ İstanbul - 1967, 57 s. «İslâm Ansiklopedisinden ayrı baskı»...

⁴⁷ Cimpul-Lung'lu (Eflak) Neacşu tarafından Braşovlulara hitâben ilk romence mektuplarından Tuna sahilinden Eflâkı tahdit eden Mehmed beye (1521) «lotru» (=haydut) deniliirdi.

⁴⁸ Radu de la Afumati: 1522-1523 ve ikinci defa: haziran-ocak 1524.

⁴⁹ Eflak haracı ancak akçeyeyle ödenirdi. 14000 duka-altın biraz abartmalı'dır. Her halde İstanbul arşivlerinin Ruznâmçe defterlerinde kaydı yoktur.

⁵⁰ Romencesi: *Ioan Zapolia*, başta Transilvanya voyvodası: 1510-1526 ve sonra Kanûnî'nin destegile Macaristan kralı: 1526-1540.

⁵¹ Ioan Zapolia - Janoş Zápolyai.

vardı. Bunlardan biri, pâdişahın Peşte'de iken macar büyüklerine hitâben ve onların arzularını tervicen Macar Kirallığı'na nasbını va'ad ve iltizâm ettiği Erdel (Transilvanya) Voyvodası Zápolyai János'tur...» (s. 12/I.). Meselenin tasvirine devam ederek, T. Gökbilgin «Üstünlük Ferdinand zamanını daha iyi kullanarak ve büyük bir ordu başında Macaristan'a gelip (1527) rakibini mağlup edince, Erdel'e çekildi ve sonra da Lehistan'a sığınmak zorunda kaldı. Zápolyai yabancı bir memlekette bulunmakla berâber, meşrû kiral olduğu hakkındaki telakkisini muhâfaza ediyordu. Erdel'de bulunduğu sırada Kanunî Sultan Süleyman'dan yardım istemeğe karar vermişti. Venedik Doju'ndan daha önce de bu yolda bir tavsiye almıştı (s. 12/II)» diye yazmıştır...

1532 tarihli Alman seferinden şunları hatırlayabiliriz : «... Bu sırada Macar beylerinin çoğu Zápolyai tarafından görünmekle berâber, Pérenyi, Lefairé'nin kaynaklarına göre (Albet Lefairé, *Les Magyars pendant la domination Ottomane en Hongrie*, Paris, 1902, I - 59), sahî mülâhazalar ile doğrudan-doğruya pâdişahın teveccü-hünü kazanmak istemiş ve bazı ümitler beslemiştir. İki seneden beri Gritti vâsitası ile İstanbul'da müzâkereler yapıyor ve kendisini Osmanlılara bağlı bir prens hâline getirecek bir ferman elde etmeye çalışıyordu» (s. 16/I).

Yukarıda gözden geçirilen ufak-tefek haber ve kısımlardan sonra 1538 (945) târihli Boğdan veya Moldovya seferine Tayyib Gökbilgin büyük bir yer ayırmıştı. Aynı zamanda iyi bir sentez yapabilmiştir. Tasviri söyledir : «Boğdan seferi (1538). Kanunî Sultan Süleyman, birkaç seneden beri Süveyş limanında tedariklerde bulunan Hadım Süleyman Paşa'ya İslâm hükümdarlarından, Gücarât pâdişahı Bahadır Şah'ın yardımına gitmesini emrettiği sırada, kendisi de Boğdan'a sefere hazırlanıyordu. Bu sırada Petru Rareş 1527'den beri berât-ı hümayun ile memleketini idâre ediyordu. Pâdişahın Macaristan'da bulunduğu esnâda bir elçisi vâsitası ile aldığı bu berâta, bu memlekette (Moldavya) âyîn serbestisi ve voyvoda intihab hakkının boyarlara, yâni asılzâdelere âit olduğu, fakat bu intihabın padişah tarafından tasdiki gerektiği belirtiliyordu. Kezâ boyarlar dan mürekkep bir hey'etin tâbiyet alâmeti olmak üzere her sene 4.000 dukalık cizye⁵², 40 kısrak ve 20 tay getirmesi de kararlaştırılmıştır.

52 Bu rakam da şüpheli'dir. Çünkü XVI. yılın başlarına kadar Boğdan

mıştır⁵³. Kanûnî, Viyana muhâsarasından dönüste kararlaştırılan bu vergileri bizzat P. Rareş almış ve buna mukabil ona «serâsere» kaplı bir samur kürk, sancak beyi alâmeti olan iki tuğ⁵⁴, bir kuka (yeniçeri zâbitlerinin başlarına koyduğu serpuş)⁵⁵ vermişti. Bunlardan başka, pâdişahtan, İstanbul'da Fener⁵⁶ tarafında bir saray (*Boğdan sarayı*)⁵⁷ inşâsına müsa'ade almıştı. Fakat Rareş, pâdişahın bu teveccühünü sonraları kötüye kullanmış, o sırada karışıklık içinde bulunan Erdel'e tecâvüz etmiş, hem Zápolyai, hem de Osmanlı devletinin o bölgelerde bir temsilcisi olan Gritti ile düşmanlık hâlinde bulunmuş, hattâ Gritti'nin katlinde de methâldar olmuştu <bk. Boğdan ve Erdel/Ardeal-Transilvanya mad.>. Kanûnî bu hareketinden dolayı onu cezâlandırmak istediği sırada, son hareketleri, haracını ve kendisinden istenilen 1.000 süvariyi göndermekten imtinâ etmesi ve Ferdinand ile gizlice müzâkerelere girdiği yolunda gelen haberleri de buna ekledi; böylece Boğdan seferi takarrür etti. Pâdişah hareketinden önce İstanbul muhâfazasına Aydin ili sancak beyi Ferhad Bey'i, Ege bölgesinin muhâfazasına da Saruhan beyi şehzâde Mustafa'yı bırakmış... (s. 23/II). Pâdişah İstanbul'dan, 11 safer 945 (9 temmuz 1538)'de hareket etti. Edirne'de iken, o zamana kadar bağımsız kalmış olan, Basra hâkimi Mağâfis-oğlu Emir Râşîd'in oğlu Manî' gelmiş ve pâdişaha itâatini arzetmiş ve Basra'nın idâresi babası Râşîd'e bırakılmıştır... Yine burada seferin Kara Boğdan'a karşı yapılacak ilân edildi ve o tarafa döndü. Sultan-çayırı menzilinde iken P. Rareş'in bir elçisi gelip, pâdişah tarafından kabûl edilmiş ve voyvodanın bundan sonra fermân-ı hümâyûna itâat gös-

haracı ancak 5000 macar altını idi. 1527 - den sonra 8000 bine kaldırılmış kaldırılmamıştı.

53 Yukardaki harac gibi bunlarda D. Cantemir'in geleneğe göre farâziyyeleri'dir.

54 Rumence'de de: *Tui* (*Tuy*) denilir. Romen voyvodalarına da birer ikişer tane verilirdi.

55 Romence'de hep *cucă* denilir idi. Voyvodaların ve boyarların kıyafetlerine aittir.

56 Romence: *Fanar*, Fanarlı veya fanariyot voyvodaları (1709-1821). Romen ülkelerinde büyük soygunculuklar yapmışlardır.

57 Bu en eski Boğdan-Sarayı idi. Harap veya kalıntıları Türk arkeoloğu Başuzman Ergun Ataçeri tarafından keşf olunmuştur. İkinci Boğdan sarayı D. Cantemir tarafından satın alınmış (1692) Orta-Köy'de idi.

tereceğini bildirmisse de, dönüşünde ona terfîk edilen Kefe⁵⁸ Emîni Sinan Çelebi'nin⁵⁹, Rareş'e, Yaş (Yaş pazarı) şehrinde müllâkî olarak ona padişâhin emirlerini tebliğî sırasında aldığı bâzı askerî tedbirleri görmesi ve avdetinde de voyvodanın samimiyyeti hakkında şüphelerini açıklaması üzerine, Kanûnî harekâta devam ile İsakçı'dan kurdurulan köprüden geçilerek Boğdan arâzisine (Moldavya) girilmesini emretti. Bu esnâda Kırım Hanı Sâhib Giray Han da, askeriyle ve han-zâdelerle birlikte orduya iltihak etmiştir. Ef-lâk voyvodasının⁶⁰ gönderdiği kuvvetlerden, Boğdan beyini tâkip harekâtında öncü olarak faydalandı. Kendisi evvelâ Potoşani⁶¹ dağına, sonra da Erdel'e kaçtığı sırada, Yaş şehri işgâl ve merkezi olan Suceava zaptedildi. Pâdişah, bütün Boğdan halkına amân vererek, 4 güne kadar beyleri, bey-zâdeleri, âyân ve ruhbanları ile huzûruna gelmelerini ferman etti; çok geçmeden bütün boyarlar gelerek itâatlerini ve bundan sonra pâdişahtan ayrılmayacaklarını arz ve taahhüt ettiler. Bunun üzerine, yeni voyvoda olarak da Ştefan Lacusta'ya⁶² samur kürklü kaftan, kuka, tuğ ve sancaklar verildi (bk. madd. Boğdan; N. Iorga, *Histoire des Roumains et de leur civilisation*, Paris, 1920, s. 116, 602 v.d.; *Kara Boğdan rûz-nâmesi*, *Münshaât*, s. 602 v.d.). Kanûnî yeni Boğdan Voyvodası'na verdiği beratta, iki senede bir vergiyi bi'z-zat İstanbul'a getirmesini; yakılmâsı bu seferin sebeplerinden biri olan Tuna üzerinde vâki' Kili kal'asının yeniden inşâsını; Akkerman kal'asının yeniden müstahkem bir hâle konulmasını; Dînester⁶³ nehri üzerinde müstahkem Tighina (s. 24/I) (Bender) şehri ile bütün Bucak bölgesinin (cenubî Be-sarabya) Osmanlı Devleti'ne ilhâkını ferman buyurdu. Bu yeni bölge (Kili ve Akkerman) bir sancak itibâr edilerek, bir sancak beyi 'uhdesine verilmişti. Prut nehri geçildikten sonra, pâdişah Sâhib Giray Han'a izin vermiş, aynı zamanda memleketin her tarafına ulaklar ile zâfer-nâmeler göndermişti (krş. Celâl-zâde, *Tabakât al-*

58 Kaffa kalesi 1475'de Osmanlılar'dan feth olunmuştur.

59 Bazı romen tarihçilerine göre (Ion Nistor vb.) romen asılındandır.

60 Radu Paisie: 1535 - 1545 (Halep'te sürgünlükte ölmüştür).

61 Potoşani ancak dağ adı değil, Boğdan kuzeyinde bir kaza ve kasaba ismi'dir.

62 Ştefan Lacusta (TÜRKÇE: Çekirge), Osmanlı kroniklerinde: Çetine voyvoda denilir: 1538 - 1540.

63 Romence: *Nistru*, türkçe-tatarca: *Turla* denilir.

mamâlik; var. 183; Âlî, var. 272; Peçevî, *ayn.esr.* 211 v.dd.). Bu-nunla berâber, bundan sonra da Boğdan'da sükûn ve istikrarın te'essüs edemediğini, pâdişâhın Boğdan Beyliği'ni tevcîh ettiği kim-senin ve onu tâkiben yerine geçen boyarın (Al Cornea)⁶⁴ vaziyete hâkim olamadıkları anlaşılığından, bir müddet sonra Kanûnî, eski voyvoda Petru Rareş'i İstanbul'da kabûl ederek, voyvodalığı ikinci def'a ona vermiştir (1541-1546). Pâdişâh avdette bir süre Yan-bolu'da avlanmış, sonra da kişi geçirmek üzere Edirne'ye gitmiştir (1538/1539) (s. 24/II).

Prof. Tayyib Gökbilgin, birkaç yıl önce Boğdan Seferi hakkında (1538/945) Bursa Şerî'ye Sicilleri'nden iki aded *Fetihnâme* yâinlayarak, aynı olaya yeni ışıklar getirmiştir. Bunların özetleri şunlardır : I - (Belge 14.) : «Kite, Atranos (Orhaneli) ve Domaniç kadılarına hitap eden bu hükmü, Boğdan seferi (1538) esnasında İshakçı⁶⁵ İskelesi konağından gönderilmiş olup, seferin muhtelif saf-halarını ve başarıları anlatmaktadır. Bu *Fetihnâme*'nin ulûfecilerden İlyas ile gönderildiği, varır-varmaz şehrîn süslenmesini, şenlikler yapılmasını ve şehirdeki bütün evlerden âdet-i kadîme üzere «mûjdegânî» akçesi tahsîl edip, İlyas'a teslim etmelerini bildirmektedir»⁶⁶. II - (Belge 15) : «Kite Kadısı'na hitap eden bu hükmü sû-reti, mevkufâtın teftisi, yâni Boğdan seferinde hizmette bulunma-yan sipâhilerin birer yıllık timarları hâsilatının mevkufa zaptolun-ması yolundaki karara uyularak, Hüdâvendigâr Sancağı'nda bu gi-bilerin yoklanması hakkındadır...»⁶⁷. Bu çeşit veya bu neviden Boğ-dan seferine âit bir *Fetihnâme*'yi de T. Gökbilgin'in dostu A. Decei bastırmıştır⁶⁸. Amma onu zikretmemiştir. Aynı olaya âit, gerek Nasuh Matrakçı'nın *Fetihnâme-i Kara-Boğdan*'ını⁶⁹, gerek bizim iki

64 Alexandru Cornea: 1540-1541.

65 Anonim Kroniklerde: *Ishaklı*, byzans-osmanlıca: *Sakçya*. Romence: *Isaccea*, Babadağı kasabasının civârında'dır.

66 Bk. Prof. Tayyib Gökbilgin, *Kanûnî Sultan Süleyman devri müesseseleri ve teşkilâtına ışık tutan Bursa Şerîye Sicillerinden örnekler* «Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan», T.T.K. Basimevi - Ankara, 1976, özet s. 95, Belge 14 (Metin s. 108-109).

67 Aynı Cilt, özet no. 15, metin s. 110-112.

68 Bk. A. Decei, İstanbul: «*Fetihi-nâme-i Kara Boğdan*» (1538) de Nasuh Matrakçı. «Fuad Köprülü - Armağan» - İstanbul, 1953, s. 113-124 + Pl. I-III.

69 Yazma, İstanbul, T.K.S. M. Revan köşkü no. 1238, 17 fol. yk/34 s. Ro-mence tercümesi bk. Mihail Guboğlu... *Cronici turceşti* I (1966).

üç katkımızı⁷⁰ hatırlatabilirim. Bu bakımdan I. Ursu'nun da *Die auswärtige Politik des Peter Rareş, Fürst von Moldau* (Viena, 1908, 180 s.) başlıklı eseri, Kanûnî'nin Boğdan seferi için faydalıdır.

Ancak Moldavia değil, Transilvanya hakkında da, T. Gökbilgin'in anılan makalesinde şunlar göze çarpar: «Macaristan meselesi ve 1541 seferi. Bu, Osmanlı devletinin ve Kanûnî Sultan Süleyman'ın dış siyâsetini ve askerî faaliyetini işgâl eden en mühim hadisedir. <Janoş> Zápolyai, 1534'te Gritti'nin katlinden sonra, padişâhın bir intikam hareketinden korkmuş, fakat onun Viyana'ya gönderdiği nâme-i hümâyûndan, bu katilden Nemçe kralını sorumlu tuttuğunu anlayarak ferahlamıştı. Zápolyai kendisini hâmisi tarafından gelecek bir tehlikeden tehdit etmediğini görünce, bir müddet tereddüt etmesine rağmen, rakibi Ferdinand ile anlaşmak mecburiyetinde bulunduğu hissetti. İki tarafın temsilcileri, Varad⁷¹ (Nagyvárad, Grosswardein) şehrinde müzâkerelere başlamışlardır. Bir çok sahalar geçiren ve araya bir takım tereddüt, şüphe ve gizli hesapların girmesi ile uzayan müzâkereler, nihâyet şubat 1538'de neticelenmiş ve Zápolyai Janoş'un, ölümünden sonra, çocuğu olsun olmasın bütünü Macaristan'ın Ferdinand'a kalacağını tesbit eden anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmanın bir maddesi, Zápolyai'nın, Ferdinand ve imparator aleyhine Kanûnî ile ittifak edemeyeceğini tazammun ettiğinden ve padişâhın böyle bir muahedenin akdine muvafakati düşünülemeyeceğinden anlaşmanın gizli kalması kararlaştırılmıştı. Ancak muâhedenin akdinden daha bir sene geçmeden Zápolyai, Habsburglar aleyhârı bir siyâset tâkip eden Leh kralının kızı Izabella ile evlenip, Macaristan kal'a ve şehirlerinden bir kısmını düğün hediyesi olarak verince, tevâriüs edeceğî topraklarından bir kısmının muâhede hilâfına başka ele geçmesine kızan Ferdinand, İstanbul'a gönderdiği bir elçi ile gizli muâhedeyi Türk hükümetine ifşa etti (1539). Jovius'dan naklen Hammer (V, 218)'in bildirdiği, Kanûnî'nin bu ha-

70 Bk. Mihail Guboğlu, *Inscriptia sultanului Suleiman Magnificul în urma expeditiei în Moldova 1538/945* H. «Studii» IX, 2-3 (1959), s. 107-123; aynı fransızca varyantı: *L'inscription turque de Bender relative à l'expédition de Soliman le Magnifique en Moldavie* (1538/945 aynı: *Pokhod Suleymana Velikolepnoja v Moldaviyu 1538/945 g. v svete Tureçkikh letopisey* (Türk kronikleri işliğinde 1538/945 yılındaki Sultan Süleymanın Boğdan seferi). 25. Trudi Mejdunarodnağa Kongressa Vostokovedov» II (1960 (Moskova-1963), s. 435 - 442.

71 Romencesi: *Oradea Mare*.

ber üzerine kızarak Zápolyai'ye ağır bir tehdit-nâme göndermiş olması husûsu ihtiyat kaydi ile telâkkî olunabilir; çünkü Zápolyai bundan sonra da türlü yollardan pâdişâhın teveccühünü muhâfaza-ya çalışmış görünülmektedir. Çok geçmeden, 22 temmûz 1540'te Erdel'de ölen Zápolyai, ölüümünden bir kaç gün önce, Budin sarayında bir oğlunun doğduğunu haber almış ve Varat'ta yapılan anlaşmanın uygulanmamış olarak, oğlunun kendi yerine Macar Kırалı olmasını vasiyet etmiş ve Avusturya'ya karşı, Osmanlı Pâdişahı Sultan Süleyman'dan yardım ümit edebileceğini söylemiştir (Verancsics ve Katona'dan naklen Lefavre, *Les Magyars pendant la domination Ottomane en Hongrie 1526-1722*, Paris, 1902, s. 63 v.dd.). Bu arada çocuğuna üç vasi' ta'yin ettiği gibi, adamlarından birini (Verböczi) de hemen İstanbul'a göndermişti. Diğer taraftan Zápolyai'nin ölü-münden haberdar olan Ferdinand da, derhâl ve ikinci bir elçiyi yeni ta'limâtla pâdişâhın nezdine göndererek Avusturya menfa'atlerini korumak husûsunda hiç bir şeyin ihmâl edilmemesini te'mine çalışmıştır. Zápolyai'nin, Izabella'dan doğan bu çocuğunun meşrû'yeti hakkında herkeste tereddüt uyandıran bazı şüpheli şayı'alar üzerine, Kanûnî, meseleyi tâhkîk için Budin'e bir Çavuş gönderdi. Kırallîçe, Çavuş'un yanında çocuğuna süt verince Çavuş, elini çocuğun göğsüne koyarak büyüdüğu zaman Macaristan'da sultanat ve hükümet süreceğine dâir pâdişâh nâmına yemin etmiştir... Budin'in bu kuvvetler tarafından muhâsara edildiği haberi İstanbul'a geldiği sırrada, Kanûnî de, Zápolyai'nin elçisi Verböczi'ye terk edilen ve esâ-sen kılıç hakkı olarak pâdişâha âit olan Macar memleketlerinin bundan sonra da, şer'i cizye karşılığında onun oglunda kalacağını bilden bir «berât-i hümâyûn» vermiştir...» (s. 27/I-II). Macaristan meselesini izâh ettikten sonra Transilvanya'nın kaderi hakkında T. Gökbilgin'in makalesinde şunlar gözüümüze çarpar : «Ferdinand'ın elçileri başarı elde edememişlerse de, öyle görünüyor ki, bir kısım Erdel asilzâdelerini Habsburglar lehine kazanmaya çalışmışlardır. Nitekim bu sıralarda Ballasa adında bir Macar asilzâdesi Erdel'i, Osmanlı devleti aleyhine isyâna tahrik etmekte idi. Onun aleyhine ıstar edilen bir ferman-ı hümâyûnda Erdel halkı uyarılmış ve sadâ-kate dâ'vet olunmuş, bu memleketin, pâdişâhın himâyesi altında bulunan kiral-zâdeye ve kırallîçeye bağlı kalmaları hatırlatılmış, Ferdinand'ın tahriklerine kapılacak olurlarsa, başlarına büyük belâların geleceği, (s. 28/II) pâdişâh kuvvetlerinin Tatar kuvvetleri ile bir-

leşerek memleketi tahribe hakları olabileceği belirtilmişti... (s. 29/I).

İç idâre ve yeni kararlar (1544) başlıklı babda, Kırım Hanlığı'nın Moldovya ile ilişkileri hakkında çok kısaca bahs olunur. «...Boğdan seferine bizzat, Macaristan seferlerine de oğlu kalgay⁷² Emin Giray vâsitasıyla ve hanlık kuvvetleriyle katılmıştı. Sâhib Giray'ın⁷³ yıldızının sönmesi, Kefe beyler-beyisi ile arasının açılması...» (s. 31/II). Bundan sonra tekrar Transilvanya'daki olaylar hakkında T. Gökbilgin şunları yazıyor: «Erdel (Transilvanya) hâdiseleri (1549-1552). 1541'den beri Erdel'de bulunmakta olan Macar tahtının küçük vârisinin varisi râhib Martinuzzi (Macarlar kısaca Frâter György derler⁷⁴; bizim kaynaklar sâdece Barat tesmiye⁷⁵ ederler), bir müddet sonra, Erdel'i pâdişahın himâyesinden çikarmak ve Habsburglara bağlamak ve onların fi'ilî işgâllerini sağlamak maksadıyla teşebbüslere ve müzâkere'lere girdi. Bir taraftan riyakârca mektublarla Kanûnî'yi oyalamakta, gerçek niyetlerinden ise, Ferdinand'a bahsetmekte idi (krş. Szekfű Gyula, *Magyar Történet*, Budapest, 1939, III, tür.yer., bk. fihrist). 1548'de doğrudan-doğruya papadan⁷⁶, imparatorla Ferdinand'in harekete geçerek kırالice ile çocuğunu himâyelerine almaları husûsunda, teşebbüse geçmesini rica ediyordu. Böylece Ferdinand ile Izabella'nın adamları arasında eylül 1549'da bir anlaşma oldu. Buna göre, Erdel ile Tisza (Theis) nehri boyundaki memleketler (Partium) pâdişahın himâyesinden çıkarılan Habsburglara teslim edilecekti. Kanûnî'den ve dîvân-ı hüümâyûndan gizli olarak yapılan bu anlaşma hükümlerini, Frâter György, gerçeklestireceğine inanıyor, mesele anlaşıldığı takdirde de bütün mes'ûliyeti siyâsî rakibi Petrovics'e yüklemeyi düşünüyordu. Bu sırada, gerek hudût hâdiseleri, gerek senelik vergi te'diyesindeki gecikmeler sebebiyle doğan yeni ihtilâfları hâlletmek üzere Avusturya ile elçiler teâti edilmekte idi. (s. 35/I). Macaristan'da Gyöngyös

72 *Kalgay sultan*: Kırım hanlarının veli ahdi hakkında kullanılan bir tâbirdir.

73 Sâhib Giray I: 1532 - 1551; Kanuni'nin 1538 tarihli Boğdan seferine askeriyle katılmıştı ve büyük şerefler görmüş idi.

74 Romancesi: George Utieszevycz Martinuzzi (öl. 16. XII. 1551).

75 Yukarda da izah verdiğimde göre *Barat* - slaveca «kardeş», lâtince *Frater*, aynı manadır (romence: *frate*).

76 III. Paul (Aless. Farnese): 1534 - 1549. XI. 10.

kasabasında vuku' bulan bir toplantının akım kalması üzerine, Viyana'ya gönderilen Mahmud Çavuş imparatorun şüphesi dâvet edebilecek beyanlarını, avdetinde nakledince pâdişâhin ve dîvân-ı hümmâyûnun itimâdını sarsmış ve Erdel hakkındaki şüpheleri artırmıştı. Fráter Gyorgy, 1550 senesinde henüz Izabella'yı iknâa muvaffak olamadığı ve desiselerine devam ettiği sırada ise, kraliçenin oğlu için pâdişahtan yardım istediği görüldü. Bunun üzerine Kanûnî Erdel'e, üç millet (macar, sekel, sakson) asilzâdeelerini, Fráter György'yi idâre başından uzaklaştırip, Osmanlılara teslim etmeleri ve kraliçe ile onun sâdik adamı Petrovics'ten⁷⁷ başkasına itâat edilmemesi husûsunda, tehditkâr bir ifâde ile ikaz eden bir ferman gönderdi. (Istvánffy ve Forgach gibi Macar kaynaklarında bundan bahsedildiği gibi, Ferdinand'in bununla ilgili olarak 19 mart 1550 tarihli mektubunun Avusturya Arşivi'nde bulunduğu hakkında bk. Hammer, göst. yer.) ... Ertesi sene papazın (Frater George Martinuzzi), yanlış haberler vermek suretiyle, pâdişâhi aldatmağa devam ettiği, Erdel'i Habsburglar'a terk etmek için temmuz 1551'de bir anlaşma imzaladığı hâlde, Avusturyalıların memlekete girdiği yolundaki şayı'aların asilsız olduğunu te'mine çalıştığı görülmektedir. Hâlbuki Budin Beylerbeyisi, Ferdinand kuvvetlerinin Erdel'e nüfûz ettiği yolunda mütemâdiyen pâdişâhi haberdar ediyordu ve bu sebeple Kanûnî'nin Erdel halkına hitâben yeni bir ferman göndermesi gerekmisti. 26 Cemâziyelâhir 958 (1 temmuz 1551) tarihini taşıyan bu fermanda (bk. Pray Codex, *Annales regus Hungariae ab anno... ad annum 1564 I-V*, Wien, 1768-1770, II, 118), vaziyeti iyice tesbit etmeleri için Rumeli Beylerbeyisi Sokollu Mehmed Paşa ile Semendre ve Vidin sancak beylerine, Eflâk ve Boğdan kuvvetlerine, Dobruca Tatarlarına⁷⁸ ve Kırım hanına talimat verildiği bildirilmekte idi. Pâdişah, papazın hiyânetine, Ferdinand'in gizlice Ferdinand'a terk edildiğine ve Avusturya kuvvetlerinin de bu memlekete girdiğine kani olunca, İstanbul'daki Avusturya elçisi Malvezi'yi dîvâna dâvet ederek kendisinden izahat istemiş, onun tatminkâr cevap vermemesi üzerine de, tevkif ettirerek Anadolu hisarı'ndaki «Kara kule»de hapsini emretmişti... (s. 35/II). Bundan sonra Sokollu

77 Petru Petroviç Banat komite'si ve sonra Erdel prensliğinin naibi. (1541-1559).

78 Bazi latince belgelere göre: *Tartaris Dobrogensis*.

Mehmed Paşa'nın Martinuzzi ile muhârebesi ve Erdel'e girerek bâzı kaleleri zaptı vuku' bulmuştur (bk. İslâm Ansk., mad. Mehmed Sokollu Paşa). Ertesi sene Erdel'deki harekâtın başına ikinci vezîr Ahmed Paşa getirildi. Rumeli beylerbeyisinin Tamşvar (romence : *Timișoara*) kalesini zaptedemeyişi pâdişahı müte'essir etmiş bu yüzden serdârı değiştirmiştir. Ahmed Paşa, 27 Rebi'ü-lâhir 959 (23 Nisan 1552)'da mühimce bir kuvvetle Edirne'den hareket etti. Pâdişahın ve dîvânın verdiği ta'lîmâta uyarak ilk önce Tamşvar'ı muhâsara ile burayı, çetin bir mücâdeleden sonra, zaptta muvaffak oldu.. (s. 36/I).

Amasya anlaşmasından sonra (1555) Memleketeyn (Moldo-Vlahia) hakkında şu ufak-tefek bilgilere rastlanır: «Bunları da kabûl ettikten sonra, pâdişah hazırlan nihâyelerine doğru Amasya'dan hareketle 31 Temmuzda Üsküdar'a vâsıl oldu. Bu sene zarfında Eflâk ve Boğdan'da da bir değişiklik vuku'a geldi [Kırım Hanlığı'nın Rusya ile ilişkileri]... Eflâk'ta ise, 1545'ten beri voyvoda bulunan Mircea III. (Ciobanul), Ferdinand'a karşı müsâ'adekâr davranışının gereklisiyle azledildi ve yerine Radul'un oğlu Petraşçu gönderildi (Şubat 1554). Ertesi sene de Boğdan Beyi Alexandru Lapușneanu, Lehistan'ın nüfuzu ile iktidara gelmiş olduğu ve sadakati bilinmediği gereklisiyle, İstanbul'a çağrılmış; fakat hakkındaki şüpheleri dağıtılarından vazifesine iâde olunmuştur. Bu zât Boğdan voyvodalığında 1561 târihine kadar kalmıştır⁷⁹ (krş. mad. Eflâk ve Boğdan; N. Iorga, *Histoire des Roumains et leur civilisation* Paris, 1920, tür. yer)». (s. 39/I). Yukarıdaki meseleler hakkında N. Iorga'nın, *Histoire des Roumains et de la Romanité orientale...* IV, V (Bucarest-1937) adlı eseri, fazla faydalıdır. Osmanlı-Türk kaynaklarına gelince, gerek Osmanlıların Transilvanya seferi ve gerek Tamşvar kalesinin muhâsarası ve fethedilmesi hakkında en mühim eser 1551-1552 (959 H) târihli Mühimme-vakîf defteridir⁸⁰. Aynı zamanda en eski Mühimme defterlerinden (1544-1545)⁸¹ ve özellikle 1-6. Mühim-

79 Ama Türklerin desteğiyle II. Voyvodalığında vardır: 1563 - 1568.

80 İstanbul, T.K.S. Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu. Hazırlayan: Fehmi Edhem Karatay C. I..., İstanbul «Topkapı Sarayı Müzesi» 1961, s. 601-602, no. 1853; yazma koğuşlar no. 888. : -*Hükmenâme mecmü'ası...*

81 İstanbul, T.K.S. Müzesi Arşivi E. 12321.

me defterleri (1553-1564)⁸² en esaslı kaynaklardandır. Bunlar ma'alesef kullanılmamışlardır.

«Macaristan'da bu vak'alar cereyan ediyorken, pâdişah ve dîvân-ı hümâyûn Erdel'i bir an gözden uzak tutmamıştı. Bu memleketin başına gelen belâların başlıca sebebinin Ferdinand olduğu, her vesile ile Erdel halkına bildiriliyordu. Pâdişâhın fermanları Erdel şehirlerinde dolaştırılmış, hattâ pâdişâh Haleb'den de (7 Nisan 1554'te) böyle bir ferman göndermişti. Diğer taraftan Ferdinand'ın elçileri de kralice ile Petrovics'in gönderdiği adamların pâdişâh nezdinde itibârını azaltmaya ve onların teşebbüslerini akım bırakmaya çalışmışlar, fakat mesâileri bir netice vermemiştir. Kraliçenin elçileri o sırada artık 14 yaşında olan Zápolyai'nin oğlu János Zsigmond'ı pâdişâhın tekrar himâyesine almasını ve ona Solymos ve Lippa (romence: *Lipova*) ile bâzı kalelerin verilmesini tercüman Mahmud Bey vâsîtasıyla istemişlerdi. Bütün bu sebepler, Ferdinand'in, bir an önce münâsebeti düzeltmek üzere, Kanûnî nezdine geniş selâhiyetler ile bir sefâret heyeti göndermesini gerektirmiştir, böylece Busbecq ve arkadaşları 1555 senesi başlarında İstanbul'a gelmiş oradan da Kâimimakam vezir Hadîm İbrahim Paşa tarafından Amasya'ya gönderilmişlerdir...» (s. 40/I).

Kırım, Eflâk ve Düzme Mustafa hâdiselerine (1554-1555) an- cak işaret edilmiştir (s. 40/II). Bildığimize göre Düzme Mustafa⁸³ isyâni şimdiki Romanya bölgesi olan Dobruca'da vuku'bulmuştur. Bundan sonra tekrar Transilvanya hâdiseleri (1556-1559) hakkında şunlar özümüze çarpar : ... «İşte bu türlü ihtilâflı meseleleri hâlletmek istiyen imparator, mütemâdiyen elçiler göndermek suretiyle, aynı zamanda, Erdel'in kendisine terki husûsunda Kanûnî nezdinde gayret sarfetmekteydi... Şevval 964 (Nisan 1557) tarihli nâme-i hümâyûn bu isteği dile getiriyordu. Diğer yandan, Erdel Diyet Mec- lisi, bu bölgedeki karışıklık ve kararsızlığa nihâyet vermek maksâdiyle, bir müddet evvel Lehistan'a kaçmış bulunan kralice ve oğ-

82 Başbakanlık Arşivi, İstanbul, *Mühimme defterlerinden* bk. Mithad Sertoğlu, *Muhteva Bakımından Başvekâlet Arşivi*, T.T.K. Basımevi - Ankara, 1955, s. 13-35 ve yeni versiyonu bk. Atilla Çetin, *Başbakanlık Arşiv Kılavuzu*, İstanbul - 1979, s. 49.

83 Ferdi mahlasıyla *Süleymannâme* başlıklı bir eseri vardır. Bk. Franz. Babinger, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke* Leipzig - 1927, s. 83.

lunu 1556'da Erdel'de iktidarı ele almak üzere da'vet etmişti. Pâ-disâhın emri ile Eflâk ve Boğdan beyleri⁸⁴, da'veti kabûl ve pâdişâhın emrine ita'at eden kraliçe İzabella ile oğlu János Zsigmond'u Lehistan'dan alarak Erdel Belgrad'ına⁸⁵ getirmişlerdir. Bu sırada İzabella'nın elçisi Bebek İstanbul'a gelerek, pâdişâhtan bir taraftan Lippa ve Tamşvar'ın kendilerine terkini istemekte; diğer yandan da hâl-i hazır vaziyetin devamını istiyen Avusturya elçilerinin gayretlerini akîm bırakmaya çalışarak(Avusturya aleyhine yeni bir harbi teşvik eylemekteydi; istediği kalelerin Erdel'e iâde edilemeyeceği kendisine bildirmiştir...» (s. 41/II).

Rüstem Paşa'nın ölümü ve Semiz Ali Paşa'nın vezîr-i â'zamlığı (1561) sırasında : «... Diğer taraftan, Rüstem Paşa'nın, pâdişah üzerindeki nüfuzu ve kayın vâlidesi ile zevcesi Mihrimah Sultan sâyesinde, hükümdara bâ'zı yolsuz tutumlarını da kabûl ettirmiş olması, Kanûnî devrinin içtimâ'i bünyesinde menfi te'sirler de doğurmuştur. Hakkındaki bir şikâyetten öğrenildiğine göre, Eflâk voyvodalarından biri⁸⁶, sadr-i â'zama rüşvet vermek suretiyle, voyvodalığı te'min etmiş, fakat bu yüzden devlet büyük bir zarara uğramıştı. (s. 45/I-II).

Transilvanya ile barış anlaşması hakkında (1562): «Nihâyet, müzâkereler 8 senelik bir barış anlaşması ile neticelendi. Bu mu'âhedeye göre. İmparator'un, Erdel'e âit yerlerden katî olarak feragat etmesi; kraliçe ve oğlu ile ihtilâflı yerler husûsunda anlaşacağı va'dine karşılık, Kanûnî 8 senelik bir müddet içinde, hukûken kendisine âit olup da fi'len Erdel kralının elinde bulunan bâzı yerleri (Tisza nehri bölgesinde) ve Ferdinand'a karşı tekrar vassallık vazifelerine devam eden Balassa ve Báthory gibi asilzâdelerin arâzilerini istemeyeceğini taahhüt etmekteydi...» (s. 45/II).

84 Boğdan voyvodası: Alexandru Lapușneanu ve Eflak voyovodası: - Patraşcu cel Bun: 1554 - 1557.

85 Bu şehire romence «Alba-Iulia» denilir. Daha üç tane Belgrad vardır: I. Tuna Belgradı (Yugoslavia), Istolny - Blegrad (Macaristan) ve Arnaut-Belgradı (Arnavutluk).

86 T.K.S. Müzesi Arşivindeki bir belge'ye göre (E. no. 6943) Eflâk voyvodaları Radu de la Afumati ve özellikle Mircea Ciobanu Beyliklerini kazanmak için sadrazam Rüstem Paşa'ya birer milyon (10×100.000) akçe rüşvet olarak peşkeş vermişler idi. Bu mesele hakkında bk. M. Tayyib Gökbilgin, *Rüstem Paşa ve hakkında ithamlar*. «Tarih Dergisi» (İstanbul Univ. 1956), VIII, 11-12, s. 33-34 (II. Belge).

Avusturyalılar ile yeni ihtilâflar ve Sigetvar seferinden (1566), hep Transilvanya hakkında : «... Bu esnâda Erdel kralı Yános Zsigmond imparatorla aralarında ihtilâf konusu olan bir bölgeye müdâhale etmiş; Erdellilerin kanâatına göre Avusturya o zamana kadar burayı fuzûlî işgâl altında bulundurmuştu...» (s. 48/II). Hep Segetvar seferinden ve savaşından bahs edebiliriz : «Sefer-i hümâyûn başlamadan önce ikinci vezîr Pertev Paşa serdarlıkla Erdel tarafına gönderildi. Vazifesi Tamşvar taraflarındaki Erdel kalelerinden Göle (Gyula) kalesinin zaptı idi, bu suretle Osmanlı ordusunun sağ kanadı emniyet içinde bulunacaktı (Pertev Paşa'nın durumu incleyerek, harekât istikameti hakkında yazdığı arızalar için bk. Tayyib Gökbilgin, *Kanûnî Sultan Süleyman'ın 1566 Sigetvar seferi, sebebleri ve hazırlıkları*, «Tarih Dergisi», 1966, XVI.). Pâdişah ve Osmanlı ordusu 1 Mayıs 1966'da İstanbul'dan hareket etti ve mu'tâd yolu tâkib ile yolda Erdel kralını da kabûl ederek, Ağustos başında Sigetvar'ı muhasaraya başladı...» (s. 49/I).

Romen ülkelerine âit Mâlî ve iktisadî durumlardan gözümiize çarpan hususlar : «Mikdarları ve alındıkları yerler söyledir; Avusturya senede 30.000 duka altını ... Venedik devleti senede 8.500. Erdel kırallığı 5.000^{ss}, Eflâk voyvodalığı 15.000, Boğdan voyvodalığı 15.000^{ss}, Raguza hükümeti 12.000 altını» (s. 53/I). İdâri-teşkilât bakımından 1552'den başlayarak *Tamışvar* (Timișoara) Osmanlı imparatorluğunun yeni bir eyâleti olmuştur (s. 54/II) vs.

Romen ülkelerinin batı tarafına, özellikle Transilvanya'ya âit M. Tayyib Gökbilgin'in «*Kanûnî Sultan Süleyman'ın Macaristan ve Avrupa Siyasetinin Sebep ve Âmilleri, Geçirdiği Safhalar*» başlıklı makale⁸⁷ etüdü aynı mes'eleler hakkında genişletilmiş ve derinleştirilmiştir. Başta 1538/945 H. tarihli Boğdan seferini (s. 5) andıktan sonra, şu bilgi veya kît'alar gözümize çarpar: «Kanûnî Süleyman'ın Macaristan ve Orta Avrupa siyasetinin şu veya bu türlü ol-

87 Çağdaş kaynaklara göre bu devirde takriben 10 000 macar altını ancak olabilir.

88 Eflâk haracı bu yıllarda ve geçmiş asırlarda ancak akçeyle ödenir idi. Herhalde Boğdan haraciyla mesâvi olmaz idi. Bunlar geleneğe dayanmışlardır. Bu bakımından gerek Romen tarihçileri ve gerek Prof. Tayyib Gökbilgin D. Can temirin eserini (1714, ilk basım 1734) kullanmışlardır.

89 «*Kanûnî Armağanı*» Türk Tarih Kurumu Basımevi - Ankara 1970, s. 5 - 70.

masında, bunun tesbitinde önemli bir faktör olarak Fransa'yı zikretmek yerinde olur. 1521 de başlayan ve Fransa aleyhine inkişaf eden hânedan muhârebelerinden sonra, François I Doğu Avrupa'daki devletler nezdinde bir istinat bulmaya çalışmış, elçisi Polonya ve Macaristan ve Transilvanya asilzâdelerinden yardım va'atleri almıştı..» (s. 9). Bundan sonra şöyle devam etmektedir: «1525 senesi nihayetinde Rumeli Beylerbeyi, Serhat Sancak Beyleri en müsâit yolun Belgrad'dan geçilerek Macaristan'a hücum edilmesi olduğunu bir ağızdan belirtmişler, Erdel⁹⁰ veya Bosna yolu ile yahut da Adriyatik sâhillerinden harekâtın güç olacağını söylemişlerdi. Bu suretle Macaristan'a karşı sefer - Mohaç Seferi - en tabii ve kolay istikamet telâkki olunuyordu» (s. 12). Mohaç savaşı arifesinde gerek durumu ve gerek Transilvanya voyvodası Yoan Zapolyai'nin rolünü şöyle izah etmektedir: «Macaristan'daki iç mücâdelede, başlangıçta Erdel <romence Ardeal=Transilvanya> voyvodası olup da Mohaç muharebesine katılmayan Zapolyai daha kuvvetli görülmektedir. Bunun bir çok sebepleri vardır. Fakat en mühimmi, asırlardan beri Macar halkın rûhunda yaşayan ve İskit⁹¹ ruhu, İskit hareketi diye adlandırılan bir görüşün Zapolyai'nin şahsında en tipik mümessilini bulmuş olmasında gösterilebilir. Bunun ilk tezâhürü olmak üzere Zapolyai'ya taraftar olan... vilâyetlerinin asilzâdeleri...». Aynı mesle hakkında der ki: «... Bu toplantıdan 10 Kasım'da Stolni Belgrad'da (Székesfehervár) vuku' bulan Kral seçimine kadar geçen müddet zarfında Zapolyai'nin işleri yolunda gitti. Almanlara, Avusturyalılara karşı duyulan kin ve nefret bu seçimde rol oynadı ve bütün memleket Zapolyai için büyük heyecan duydu ve onu Kral seçti. Bu seçimin cereyan şeklini tetkik eden bir kısım tarihçiler bazı görüşler ileri sürerler...» (s. 13).

Diğer siyâsî faktörler hakkında söyle der: «Dış yardım konusu Zapolyai'nin de ilk meşgul olduğu mühim bir endişe idi. İstolni

90 Eflak'ın kuzeyinde ve Boğdan (Moldavya)'nın batısında Romanya'nın büyük bir bölgesi'dir. Eski lâtince adı Transilvanya «Ormanın öte tarafı» şimdî de fazla kullanılıyor. Ama Ardeal (Erdel)'de denilir.

91 İskit yâni *Scyth* (romence: *Sciti*) umumî görüşle eski İranlı'lardan ise ciddî ve yeni araştırmala göre (*Practo-Türklerdir*. Bunlar İranlıların ve Turanlıların karışmasından meydana gelmişlerdir. Orta-Asyadan Tuna-Karpat bölgесinede akın etmişlerdir. Dobruca'ya orta çağın başlarına kadar Schitya-Minor» (Küçük-İskitiya) denilir.

Belgrad'daki taç giyme merâsimini müta'akip derhâl elçilerini Venetik, Papalık, Fransa ve İngiltere'ye yolladı ve Ferdinand'a karşı yardım istedi, her taraftan ... Bu sebeple Doğu Avrupa'da samîmi olarak Leh-Macar-Türk ittifakını te'sis ve buna istinat etmek istemektedir. Macaristan'daki gerçek durumu iyice bilmemişti Zapolyai ile ittifak etmeyi Lehlilerle ve hattâ Türklerle ittifak kadar mühim saymak idi. Neticede meşhur elçi Rinçon'u, bu üç memlekete, bu maksadın gerçekleşmesi uğrunda görevlendirdi. Zapolyai'nin elçisi de bu sırada olumlu bir sonuç elde etti ve Fontainbleau'de bir anlaşma akdine muvaffak oldu ki, buna göre, her iki taraf askeri yardım ta'ahhüdünde bulunuyorlardı, François Macar Kralına bir miktar para vermeyi de va'at ediyordu.

Zapolyai'nin Habsburg aleyhdarı olan Alman prensleri ile vâki müzâkereleri de netice vermedi. Bunlar açıkça temastan bile çekiniyorlardı. ... Memleketin büyük kısmı Zapolyai'nin elinde idi. Eğer elindeki imkânları güzel kullanabilse, kuvvet membalarından hâkîyle faydalansa, Ferdinand'a karşı bir üstünlük sağlayabilirdi. Fakat diplomatik teşebbüslerle giriştığı zaman zarfında bu fırsatı kaçırmıştı... (s. 15) ... ve Temmuz 1527 sonlarında 10.000 kişilik bir ordunun başında rakibine karşı savaşmak üzere Macaristan'a gelmişti. Buna mukâbil Zapolyai ancak 3000 kişilik bir müdafâ'a kuvveti çıkarabildi. Baş-kumandanı Salm Kontu Nicolas Zapolyai'nin ordusunu müte'addit def'alar mağlup etti... Zapolyai ise, elindeki yerleri birer birer kaybettikten sonra ve çoğu Sırplar'dan kurulu ordusu son bir mağlubiyete uğradıktan sonra, Lehistan'a kaçmaktan başka kurtuluş çaresi bulamadı. Onun için tek bir yol kaliyordu. O da Osmanlı Pâdişahı'nın, Kanûnî Sultan Süleyman'ın yardım ve desteğini kazanmaktı. O, yabancı bir memlekette bulunmakla beraber hâlâ meşru' Kral olduğu hakkındaki telâkkisini muhafaza ediyordu. Erdel'de bulunduğu sırada böyle bir şey düşünmüştü...

Zapolyai, Kanûnî Sultan Süleyman ve Dîvân-ı Hümâyûn'un nezdinde müzâkerelere Laczky'ni memûr etti. Fikren olgun ve iyi bir diplomat olan, evvelce elçilik vazifesi ile Paris'de de bulunan Laczky İstanbul'da evvelâ usûlen vezirleri ziyâret etti. İstanbul'a gelir gelmez Aloisio Gritti'ye bir çok va'atlerde bulunmuştu. Zapolyai'ni en mühim psikoposluğu ona verdirecek, böylece, büyük bir gelir sağlayacaktı. Laczky evvelâ, vezirler tarafından pek yüz bulmamıştı; fa-

---

kat Gitti sâyesinde işleri düzeldi; ona karşı Osmanlı devlet adamının mu'ameleleri değişti...

İbrahim Paşa 22 Aralık 1527 deki ilk kabûlünde Zapoloyai'nın elçisine şöyle demişti: «Efendim Macaristan tacını niçin daha evvel Pâdişahtan istememişti?.. sonra sadri âzam ikinci defa kabûlünde Laczky'ye... der ki: «Kıral Lajos muhârebe meydanında öldü, biz onun sarayını aldık. Orada ikâmet ettik, Kırallığı bizimdir. Kıralların taç giymekle Kıral olacağını zannetmek yanlışdır. Hükûmet sùrmek altın ve kıymetli taşlarla değil, ancak demir ve kılıç ile mümkündür...» (s. 17). Sonra ba'zi gelir ve masraflar hakkında denilir ki, «Lehistan ile anlaşma yaptık, her sene oradan 50 000 duka gelmektedir, Kili⁹² ve <Caffa> gümüşleri de iki senede mutat vâridatdan 30.000 duka fazla gelir sağlamıştır...»

Pâdisah Zapoloyai'nın elçisini nihayet 27 Ocak 1528'de huzuruna kabûl etmiş, onun söylediklerine cevaben de «metbu'unun sadâkatini memnuniyyetle kabûl ediyorum. Şimdiye kadar Kırallığı fi'ilen onun olmamıştır... Kabûl merasiminin sonunda İbrahim Paşa Laczky'ye» metbu'una artık Kıral diyeceğiz, Erdel Bani⁹³ değil, Pâdisahımız düşmanlarımızın üzerine bizzat hareket edecektir, artık ne hediye isteriz ne de vergi»⁹⁴ diye ilâve etmişti...

O senenin ilk baharında, Zapoloyai'nın teşebbüsünden ve elçisinin başarısından haberdar olan, Ferdinand da Kanûnî Sultan Süleyman nezdine iki elçi gönderdi; Hobordansky ve Weichsekberger. Bu elçilerin me'mûriyeti, Zapoloyai'nin istediği gibi, yardım ricası mak-sadı ile değişti... İbrahim Paşa onlara şöyle hitap eder: «Bütün Hıristiyan hükümdarlarının gölgésine ilticâ ettikleri sa'adetlû Pâdisahımızın huzûrunda senin metbu'un nasıl oluyor da kendisine kuvvetli ünvanını vermek çüret ve gururunda bulunuyor.» Hobordansky, Osmanlı Devleti'nin himâyesini ricâ eden Hıristiyan devlet-

92 *Kili* (romence: *Chilia*) Tuna ağızında bir kale kasaba adıdır. Osmanlılar tarafından II. Beyâzid tarafından fethedilmiştir (14/15 Temmuz 1484/889 H.)

93 Metinde Ardeal veya Tansilvanya'nın voyvoda vekili manasındadır. Romence *Bania* kuruluşu fazla Eflak'ta kullanılıyordu (bkz. Ştefan Ştefănescu, *Bania în Tara-Româneasca*, Bucureşti-1965, 247 s. 80.). Aynı L'institution de la dignité de Ban en Valachie. «RRH» IV, 4, (1965), p. 412. 413. 425.

94 Baş-vergisi yâni cizye. Ama burada *harac* manasında'dır. Osmanlı kaynaklarında arada sırada karışıklıklar. Hazine de denilir...

lerinin hangileri olduğunu bilmek isteyince Vezîr-i a'zam Fransa, Lehistan, Venedik ve Erdel'i (Transilvanya'yı) saymıştı... (s. 18).

... Zapolayai bu (Viyana) seferinde Pâdişahın mâiyyetinde bulunmuş Budin Ferdinand'dan zappedildiği zaman tekrar Kırallığa oturtulmuştı; Viyana muhâsarasında da en sadık adamlarını bulundurdu. Fakat Viyana dönüşünde, Budin'i muhâfaza etmek ve Zápolyai'ye yardımcı olarak 3000 kadar yeniçeri ile bir Osmanlı Kumandanının orada bırakılmasına lüzum görülmüştü. Yâni, millî Kîral, Türk desteği olmaksızın başkentinde oturamıယacaktı. Nitekim, hâdiselerin seyri bir sene geçmeden bu tedbirin isabetini gösterdi... (s. 19)... Bu durum karşısında Avusturya kumandanı tutunamayıcağını anladı ve muhasarayı kaldırdı. Zapolayai tehlikeyi hâmisinin verdiği kuvvetler sâyesinde atlattı. Fakat, Kîral Zápolyai'nin, Avusturyalılar, Çekler, Almanlar ve bizim tarihlerin tabiriyle, diğer «Ban⁹⁵, gróf, ceneral ve Hersek»ler tarafından tanınmayıp kâh Budin'i muhasara, kâh başka sûretle ona düşmanlık göstermcileri devam ediyor; bu hâl de onun hâmisi, Kanûnî Sultan Süleyman'ın gayret ve hamiyetine, izzeti nefrine dokunuyordu. Bir daha boy ölçümek ve mütecâsirlere hadlerini bildirmek mukadderdi... Fakat Kanûnî Süleyman daha fazla bir işi sürüncemede bırakmadı. Mahmisinin, Kîral Yanoş'un (Zapolayai)⁹⁶ zor durumda olduğunu, Osmanlı ordusu esaslı bir şekilde meseleye ağırlığını koymazsa ayakta duramayacağını, böylelikle Tuna ötesinde düşman bir devletin yerleseceğini görüyor, bunun ise Türk menfaatlerine aykırı olacağını açık seçik biliyordu... (s. 20) ... Peçevî'de «Mezbûrun Nemçe ile ittihâdına Budin Kîralı Yanoş'un ilâniyle» vâkîf olduğunu, bunun iizebine de sadî azamîn onu oğlu ile birlikte tevkif ettirip, Belgrad mahbesine gönderdiğini kaydeder. Bu hâdisenin diğer bir cephesi ise, Perényi'nin, Kanûnî Sultan Süleyman'ın mahmisi olan Zápolyai Yanoş (=Ioan) ile ihtilâf hâlinde bulunması mes'elesidir. Esâsen bu adamın iki seneden beri, ba'zı târihçilerin İtalyalı mâcera-perest

95 Ban = Eski-Türk ve slav dillerinde fazla bey «bay» manasına gelir; eski romence de *baş-boyar* demek Craiova şehrinde yeri idi. (Bkz. M.Z. Pakalın, *Osmanlı Tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü* I, İstanbul - 1971, s. 158/II. ve M. Sertoğlu, *Resimli Osmanlı Ansiklopedisi*, İstanbul, 1958, s. 30/II *Ban* (Bak: *Banat*)).

96 Romence Ioan Zapolia Ardeal veya Transilvanya voyvodası: 1510-1526; Mohâç savaşından sonra Macaristan da kralı: 1526 - 1540.

diye vasıflandırdıkları, Aloisio Gritti vâsîtasıyla İstanbul'da müzâkereler yaptığı, kendisine muhtar bir (s. 21) Prenslik -meselâ Erdel (=Transilvanya) Prensliğini te'min edecek bir ferman elde etmeyi isteği, bunun için de bir çok hediyeler ve ganîmetlerden aldığı esirleri Gritti'ye gönderdiği bilinmekte idi ki, bu vâsita ile Pâdişahın ve İbrahim Paşanın teveccühiünü kazanmak istediği ve belki de Zapolyai Yanoş'un yerine geçmeyi ümidi ettiği anlaşılmaktadır. Fakat Kanûnî Sultan Süleyman, Yanoş Kralı tutmayı devletin menfa'atlerine daha uygun bulmaka idi. Bu sebeple ona tevecçüh göstererek kabûl etmiş; sonradan Zapolyai'nin, bir rivâyete göre de yine Gritti'nin teşvikiyle tevkîf ve haps edilmişti ki, sonra da serbest bırakılması yine Kral Yanoş'un ricâsi üzerine vâkî olmuştur... Pâdişâhın bu suretle kendi mahmisi Yanoş Kıraldan başka Ferdinand'ı da (s. 22) Osmanlı nüfûzu altına almak istediği söylenebilir... «Pâdişâh Macaristan'ı Kral Yanoş'a (Zapolyai) vermiştir, dünyada hiç bir kuvvet bunu onun elinden alamaz... Ferdinand ile Zápolyai arasında vuku'bulacak tesviye şeklini Pâdişah tasdik etmek hakkını muhâfaza ediyordu. Gritti, Kırallığın hududunu tâdîde me'mûr olacaktır.

Bu vaziyette demek oluyor ki, Kanûnî Sultan Süleyman ve onun devleti, Zápolyai ile 1528 de; Habsburg Ferdinand'la ise 1533 de anlaşma yapmıştır... Ancak bu iki siyâseti de hatalı bulanlar Macaristan'da günden güne çoğalıyordu ve bunlar Zapolyai'nin Osmanlılara tâbi olmasını Millî Kırallık fikrinin iflâsı sayıyorlardı...» (s. 23)

Kanûnî Sultan Süleyman karşısında gerek Aloisio Gritti'nin ve gerek Jean Zápolyai'nin tavırını Prof. T. Gökbilgin çok iyi incelemiştir. Bunları söyle ispat etmektedir: «... Binâenaleyh, bu yeni te'lâkki, kırallardan birinin ölümü ile onun hâkimiyetinin sona ermesini icab ettiriyordu. Zápolyai Janos yaşı, bekâr ve çocuksuz bulunduğu için, bittabi onun daha önce ölmesi daha muhtemeldi ve bu takdirde memleket de bütünü ile Ferdinand'a kalmalı idi. Evvelâ, her iki kral birleşme ve anlaşma zihniyetine ve bu düşüncenin gerçekleştirmesine çalışıldılar. Bu iş oldukça güç yürüyordu. Zîrâ, Zápolyai ve Ferdinand, değişik siyâsi şartlar altında, zaman zaman, biribirilerini belki silâh kuvvetiyle memleketlerinden çıkarabilecekleri hakkında bir ümide kapılmışlardı. Ferdinand, İstanbul'a giden yolu bir def'a keşfettikten, ya'ni, doğrudan doğruya Kanûnî Sultan Süleyman ve onun vezîrleri ile münâsebete başladiktan sonra, sık

sık elçilerini göndermiş ve bu väsita ile, Zápolyai'nin kendisi ile her türlü anlaşma niyyet ve teşebbüsünü Pâdişaha ifşâ etmiş; bu sûretle de, Osmanlı hükümdarının Kíral Yanoş'a taraftarlıktan vazgeçerek ve bunun artık lüzumsuz addederek, memleketin doğu kısimlarını, ya'ni, Zápolyi'nin elinde bulunan Şarkî Macaristan'ı kendisine vereceğini ümit eylemişti. Hâlbuki bu ümidi gerçekleşmiyor, üstelik ağabeyi Beşinci Şarl da her vesile ile ona Zápolyai ile anlaşması için te'sir etmeye çalışıyordu...». Levantin Gritti'nin Transilvanya macerası şöyle tasvir edilmektedir: «Bu sırada, ya'ni 1534 de Gritti'nin Erdel'de katli de iki kralı bir anlaşmaya meylettirecek bir hâdise gibi görünüyor (s. 24). Gritti, Dívân-ı Hümâyûn'un nazarında Macaristan mes'elelerinde mütehassis telakkî ediliyordu. (Gritti'nin hareketinden sonra) - «Bizzat Kíral Zápolyai ve onun sarayı, huhiti Gritti'den fevkâlâde çekinir, onun Pâdişâh nezdinde aleyhlerinde küçük bir imada bulunması ile her şeyi kaybedeceklerini tahmin ederlerdi.» Meşhur Eflâk Voyvodası Mihail Viteazul'dan 66 yıl önce Romen ülkelerinin yâni (Eflâk-Moldavya ve Transilvanya)'nın birleştirilmeleri o vakit çok mühim bir fikirdi. Bu çok mühim mes'ele hakkında da söz T. Gökbilgin'indir: «Gritti'nin nüfûz ve otoritesi nisbetinde ihtirası da artmıştı. Zápolyi'nin taraftarları arasındaki kuvvetli ve nüfuzlu şahsiyetleri bertaraf etmeye çalıṣır, böylece, onu üzerinde mutlak otoriteyi elde etmeyi isterdi. Buna bazları ile ciddi mücadeleye girdi. Kendisi Zápolyai'den Erdel Voyodalığını istiyordu hattâ, Gritti'nin Erdel, Eflâk ve Bugdan'ı birleştirerek büyük prenslik teşkil etmek hususunda bir tasavvuru bulunduğu da umûmiyetle iddia edilir. Hâlbuki, Zápolyai Macar Kíralı sıfatıyla Erdel'i başka bir asılzâdeye tevcîh etmişti. İşte Gritti bu adamı ortadan kaldırmak için plânlar kurdu ve sû-i kastlar tertip etti. Kendi taraftarlarından birine, bir miktar Yeniçeri kuvvetleri de katarak, rakibini öldürdü. Bu cinayet memlekette büyük bir tepki uyandırdı.. Bir anda bütün Erdel (=Transilvanya) Gritti ve onun adamları aleyhine ayaklandı. Bu bölgede yaşayan Sekel, (Székely) Sakson, Macar ve Rumenler (Romenler) Gritti'nin idâresinden ve entrikalarından kurtulmak istediler. Topladıkları kuvvetler ile - ki başlarında Majlad İstfan⁹⁷ adlı bir asılzâde kumanandan bulunuyordu - Gritti aleyhine geçtiler ve onu Erdel'de bir kale-

⁹⁷ Romence Stefan Mailath: 1534 - 1539 Transilvanya voyvodası vekil.

ye (Magyes: Gyula kalesi yanında)⁹⁸ sıkılmaya mecbur bırakıldı. Gritti Tuna boyalarındaki Türk kalelerinden yardım istedi ise de buna zaman kalmadan Majlad kısa bir müddet içinde kaleyi ele geçirdi. Gritti'yi ve yanındaki muhâfizleri ve bu arada Yeniçerileri kılıçtan geçirdi (1534).

Zápolyai, Gritti'nin katlinden sonra Pâdişâhın bir intikam hareketinden korkmuştur. Fakat Ferdinand'la Dîvân-ı Hümâyûn arasında te'ati edilen muhaberatta bu katil hâdisesi bahis konusu edilmiş ve Nemçe Kırâh bundan sorumlu tutulmak istenmiştir. Nitekim İrakeyn (s. 25) seferinden sonra, Ayas Paşa'nın sadri âzam olmasından sonra Avusturya elçisini bu meselede sorguya çektiği görüldü ve Osmanlı hükümetinin bu hâdise'de Zápolyai'den fazla Ferdinand idâresini suçlu kabûl ettiği anlaşıldı.

Zápolyai, bu endişesinin yersiz olduğunu ve Osmanlı hükümeti tarafından şimdilik bir tehlike bulunmadığını görünce, Ferdinand'la anlaşmak hususunda yine müşkül pesent davranışa başladı... İşte bu zorunluk muvâcîhesinde Varad (Nagyvarad = Grosswardein⁹⁹) de iki tarafın temsilcileri arasında müzakereler tekrar başladı. Fakat bu sırada anlaşılmıştı ki, istikbalde bütün Macaristan Kirallığı Zápolyai âilesine değil, Habsburglar'ın eline geçecektir. Zira, o devirde Kralın seçilmesi konusunda şahıstan fazla, aile ve kan düşünüldü. Hüâsa, müzâkereler bir çok safhalar geçirdikten, her iki tarafın muhtelif teşebbüsleri veya tereddütleri görüldükten sonra, bilhassa Zápolyai'nin sâdîk adamı Martinuzzi'nin (Frater György) gayreti neticesinde Şubat 1538'de bu şehirde iki kiral arasında gizli bir anlaşma vuku'buldu. Buna göre, Kral Yanoş'un ölümden sonra çocuğu olsun olmasın, bütün Macaristan Ferdinand'a intikal edecek. Şimdîye kadar seçim prensibini tâkip etmiş bulunan Zápolyai, şimdi artık, iki asır sonra Mari Terez zamanında kabûl edilecek olan *Pragmatica Sanctio* esasını kabûl etmişti ve Macarların Habsburg hanedanından bir Kral başlarında tutmak mecburiyetini ta'ahhüt eylemekteydi. Bu anlaşma, aynı zamanda, Zápolyai'nin ileride muhtemelen doğacak olan vârisinin durumunu da tesbit etmekte idi. Hüâsa şimdîye kadar mücâdele ile geçen 12 sene zarfında Yanoş'un

98 Romence: *Mediaș*, Transilvanya kasabası.

99 Romence adı: *Oradea-Mare*, Transilvanya'nın batı-kuzeyinde'dir.

tâkib ettiği her türlü millî ve İskit ta'bir edilen ruh, çasni tamamen kalkmış ve kaybolmuş görülmektedir.

Formalist bir zihniyete mâlik olan Ferdinand için bu, çok iyi bir netice idi ve ehemmiyetli olan şey, ya'nı rakibinin, hükümdarlıktan Zápolyai âilesi nâmına ferâgat etmesi ve Habsburgların istikbâlde Macar Krallığına geçmesini kabûl ve ta'ahhüt etmesi idi. (s. 26). Kanûnî Sultan Süleyman Varaddin¹⁰⁰ anlaşmasının yapıldığı sene (1538), Buğdan (doğrusu *boğdan*) seferini yapmış, fakat, bu son hareketinden haberdar olmadığı mahmisi hakkında tabi'atiyle bir cezayı düşünmemiş ve Erdel'e dokunmamıştır. Kral Yanoş da bu anlaşmanın ilânını uzun bir zaman için geciktirmek istemekte, sadık adamı Frater György de efendisinin sadakatini te'yid eden bir mektubunu bir çok hediyelerle Âsitânlı Sa'âdete göndermeye kusur etmemekte idi. Ma'mafih bu anlaşmadan daha bir sene geçmeden Zápolyai, o sırada Habsburg aleyhdarı bir siyâset tâkip eden Leh Kralının kızı Izabelle ile evlenip de ona düğün hediyesi olarak bir çok kale ve şehir vermek ve bu suretle Varadin (recte: Varad = Oradea) anlaşmasını komplike bir hâle sokmak yoluna girince, Ferdinand da kendisinin dahi iyi niyet beslemediğini isbat etti ve o sırada (1539) İstanbul'a gönderdiği elçisi vâsîtasıyla..., Zápolyai nezdine de bir çavuş göndererek, ona «nankör», sana yaptığım iyilikleri unuttun, sana Krallığı te'min ve düşmanlarına karşı seni müdafâ'a ettiğim hâlde, bana ihânet ediyorsun, âlicenabılığımı kötüye kullanlığın için cezâni pek yakında göreceksin» me'alinde ağır bir nâme gönderdi. Bu husus bazı târihlerde kaydedilirse de, bunun sıhhati hakkında tereddüt edilebilir. Zîrâ, bu hususta herhangi bir emâre görülmemekte ve bir te'dib teşebbüsüne girişildiği de bilinmemektedir. Zápolyai'nin ve Martinuzzi'nin vaziyeti idâre ettiğleri, pâdişâhın teveccühünü muhâfazaya çalışıkları tahmin olunabilir. Çok geçmeden bir Erdel (=Transilvanya) isyânını bastırdığı sırada Zápolyai ölü (22 Temmuz 1540); fakat ölümden bir kaç gün evvel, Budin sarayında bir oğlunun doğduğunu haber almıştır». Bu olay Tarnsilvanya'nın kaderinde yeni bir yol açmıştır. O zamana kadar Transilvanya Macaristanla çok karışık bir hâlde'dir. Prof. T. Gökbilgin'in izahları söyledir: «Bu durum karşısında, Varadin (recte:

100 Doğrusu Varad-Oradea'dır; çünkü Varadin Tuna sahilinde diğer bir şehir'dir.

Varad) anlaşmasını uygulamayıarak, oğlunun Kral olmasını vasiyet ettiği, hâl-i ihtiyarından me'mûrlarına ve sâdik adamlarına» Avusturya boyunduruğundan, Macaristan'ı kurtarmak için hiç bir fedakârlığı esirgemeyiniz. Bu hususta bütün Hıristiyan hükümdarların, dostluğunu sağlamak için müraca'a ettiğleri Osmanlı Pâdişâhi Sultan Süleyman'dan yardım ümit edebilirsınız» dediği görülmektedir. Çocuğunun üç sâdik adamını vasi ta'yin etmiş, bu çocuğun Kral tanınması içinde de (s. 27) Verböci adındaki me'mûrunu İstanbul'a göndermiştir. Diğer tarafından Zapolayai'nın ölümünden haberدار olan Ferdinand da derhâl ve ikinci bir elçiyi (Andronicus Transquillus) yeni bir ta'limatla İstanbul'a göndererek Vezîriâzam Lütfi, Vezîr Rüstem Paşaları, tercüman Yunus Beyi¹⁰¹ kayırmak sûretiyle Avusturya menfaatlerini korumak hususunda hiç bir şeyin ihmâl edilmemesini te'minine çalışmıştır. Bu ölüm haberi İstanbul'a geldiği vakit İzabella'dan doğan çocuk hakkında ba'zı şüpheli şartı'alar doğasıyordu. Bilhassa Zapolayai'nın düşmanları bu çocuğun meşruiyeti hakkında herkeste tereddüt uyandırılmışlardı. Bu sebeple, Pâdişâh bu mes'eleyi tâhkim için Budin'e bir çavuş gönderdi. Kraliçe çavuşun yanında çocuğuna süt verince çavuş diz çökerek bebeğin ayağını öptü ve elini çocuğun göğsüne koyarak büyüdüüğü zaman Macaristan'da icrâ-yı saltanat ve hükümet edeceğine, Pâdişâh adına yemin etti (Katona, Verancics Antal'in mektupları). İşaret edilen kaynaklardan başka aynı mes'ele hakkında *Hünernâme* isimli eserde telkin edici bir de Osmanlı minyatürü vardır. (Bk. İstanbul, Topkapı Sarayı Ktp. yazma no. 1523)¹⁰².

Ba'zı Macar târihçileri, vasilerin, yanî küçük çocuğa nâiblik yapmiya me'mûr kimselerin Güney Slavları'na mahsus his ve düşüncelere kapılarak, Türkleri bu bölgede de nizam ve sükûnu otoriteyi sağlamaya muktedir yegane kuvvet telâkki ettiğlerini, zira niyâbet meclisi âzasından ikisinin Martinuzzi ve Petrovics'in¹⁰³ menşe-

101 Tercüman Yunus Bey ? - öл. 1541/948.

102 *Hünernâme* yazması hakkında bkz. T.S.M. Ktp. Türkçe Yazmalar Kataloğu, İstanbul-1961, p. *Hünernâme* minyatüleri ve yazıcıları başlıklı eserde (İstanbul-1969) eksiktir. S. 225-226, no. 688 ve özellikle bkz. Géza Fehér, *Miniatures Turquies. Des Chroniques aur les Campagnes de Hongrie*. Paris - 1978, pl. XXI-XXII.

103 Petru Petrovici, başta Banat komisi ve 1540-dan sonra Transilvanya kraliçesi İzabella'nın müşâviri'dir.

leri itibariyle Cenup Slavlarından bulunduklarını iddia ile, bunlar hâricindeki Macar asilzâdelerinin, ya'ni Zápolyai'ye tâbi Kraîlık mintâkasındaki büyük asilzadelerin hemen istisnasız bir şekilde Fer-patah) sahib olan Perényi'nin Ferdinand'ın Budin'i almak üzere stratejik önemi olan bir çok kalelere (Eğer, Siklos, Valpo, Sarospatah) sahib olan Parényi'nin Ferdinand'ın Budin'i almak üzere gönderdiği orduya iltihak eylediğini ilâve ederler... Fakat Budin'i müdafâ'a edenlerin başında bulunan Martinuzzi Türk yardımına güveniyordu; müdafâ'anın ruhu oldu... Zápolyai'nin väsiyyeti mûcibince Macaristan'ın vergisini getirmişler ve takdim etmişlerdi. Binâenaleyh bu meşrû ve dürüst hareket karşısında hiç bir güçlük çekmiemecekleri muhakkaktı. Nitekim alındıkları beratta, şimdîye kadar Kral Yanoş'a terkedilen ve esâsen kılıç hakkı olarak Pâdişâh'a âit bulunan Macar memleketlerinin bundan sonra da «harac-ı meşrû» (s. 28) mukabilinde, onun oğlunun olacağı tasdik ediliyordu. «Ama bu esnada Nemçe elçileri Dîvân-ı hüümâyûn'da şunu ileri sürüyorlar-dı». Zápolyai'nin memleketi üzerinde hak iddi'a eylemiştir. (7 Kasım 1540).

Kral Yanoş'un ölümü ile Macaristan meselesinde, Kanûnî Sultan Süleyman'ın ve Osmanlı hükümetinin noktai nazarı, öyle görünüyor-du ki esaslı surette değişmiştir. Pâdişâh, Macar Krallığı'nın Alman İmparatorluğu karşısında, eskiden olduğu gibi, kendi bağımsızlığını müdafâ'a edebileceğini artık ümit edemezdi... Filhakika, Mayıs 1541 başlarında Roggendorf vâsitasıyla tekrar Budin'i muhasara ettirdi. Kralın bu kumandanın 11 sene evvel muhâsara ettiği zamana na-zaran daha müstahkem ve kuvvetli görünümekle beraber, mukâvemet yine Martı (s. 29) - nuzzi sâyesinde şiddetli oldu...

30 Ağustos'da Pâdişâh tarafından Budin sarayındaki Kraliceye ve küçük çocuğu hediye ve armağanlar gönderildi. Bunları götüren Çavuşbaşı Ali Ağa Kraliceye Padişahın selâmını söylemiş: «Kral-zâ-deyi elbette sa'adetlü pâdişâh görmek ister...» diye çocuğu nezdine istemişti. Kralice Izabella biraz tereddüt ederse de, başka yapılacak bir şey yoktur ve çocuk altın yıldızlı bir arabaya konularak, Nihâbet Meclisi üyeleri ve müşâvirleri ile birlikte, Pâdişâhın otağ-ı hü-mâyûnuna gelirler ki, bu arada Yeniçeriler de kan dökmeksizin ve kaleyi seyretmek bahanesiyle girdikleri şehirde kale kapılarını tutmuş ve başsız kalan şehiri işgâl etmişlerdir... Kraliçenin müşâvir ve saltanat nâibliği üyeleri, Pâdişâhın nezdinde bir hafta karargâhta

alıkonulmuş ve bu müddet zarfında Macar ve Macaristan mes'eleleri Dîvân-ı Hümâyûn'da arız ü amik içâbında onlarla müşavere edilmek suretiyle, müzâkere olunmuş, bu arada Kraliçe'nin ve Kral-zâdenin -ki târihlerimizde Kral İştefan¹⁰⁴ diye anılmaktadır- mukadderatı dahi bahis konusu edilmiştir. Bir kaç gün sonra Nişancı Celâl-zâde yanında bir tercüman olduğu hâlde Kraliçe'ye müzeyyen bir berat getiriyordu. Bunda çocuk Kral büyüyünceye kadar «Erdel vilâyetinde sancak-ı Hümâyûn verilip, sonra erişip yarar olduktan geri babası yerine Üngürüs Krallığı tevcih» olunacağı belirtiliyordu. Bundan sonra Budin eyâleti teşekkül etmiş ve teşkilâtı tamamlanmıştır. Kraliçe de çocuğu ile birlikte 5 Eylül'de Budin sarayını terkedip Erdel'deki Lippa (romence : *Lipova*¹⁰⁵) kalesine gitmiştir... Ferdinand'ın elçisi bu teşebbüsünde bir başarı elde edememişse de, öyle görünüyor ki, bir kısım Erdel asılzâdelerini Habsburglar lehine kazanmışa çalışmıştır. Nitekim bu sıralarda Balassa isminde bir Macar asılzâdesi Erdel'i Osmanlı Devleti aleyhine isyâna tahrik etmektedi idi ki, onun aleyhine ısdar edilen bir fermân-ı hümâyûnda, Erdel halkı intibah ve sadakate dâvet olunuyor, bu memleketin Pâdişâhın himâyesi altında bulunan küçük Krala ve Kraliçeye bağlı kalması gereği hatırlatılıyordu. Ferdinand'ın tahrik ve emirlerine kapılacak olurlar ise başlarına büyük belâların geleceği, Osmanlı ve Tatar kuvvetlerinin memleketi tahribe hakkı olacağrı belirtiliyor... Ferdinand'ın Zapolyai ile kendi arasında mevcut muâhededeye müstenid olan hakkının meşru'luguña dâir Tranquillus'un ileri sunduğu sebeplere cevap olarak vezirler fetih hakkını serdettiler. Vezir-iâzam Hadım Süleyman Paşa, beyliğini Osmanlı devletine karşı müdafâ'a etmiş olduğu için bütün âilesiyle birlikte imhâ edilmiş olan Alâ-üd-devle'nin âkibetine uğrayabileceğini metbu'una yazmasını elçiye ihtar edecek derecede cesur konuşmuştu. İkinci vezir Rüstem Paşa ise, dedi ki, «İbrahim Viyana'yı ancak parmağının ucuyla tutmuştur, ben iki elimle kavramak isterim. Metbu bize karşı sâdece kendi teba'ası olan Alman, İspanyol ve İtalyanları değil bizimkileri

104 Romen kaynaklarında ve tarihinde: Ioan Sigismund (Zápolia); çocukluğunda annesi kraliçe Izabella ile Transilvanya voyvodası: 1541-1559 ve sonra Transilvanya prensi: 1559-14 mart 1571.

105 Romanya'nın Banat bölgesinin şehiridir; 1551'de Osmanlılar tarafından Nemçelerden feth etmişlerdir.

de, Macarlar, Erdelliler ve Ulahları¹⁰⁶ da tahrik (s. 31) etmekte. dir. Eğer sen Pâdişâhın huzuruna kabûl olunmak ve onun elini öpmek şerefini elde edemiyorsan, bunu getirdiğin tekliflerden başka bir şeye yorma». «... Ferdinand Martinuzzi'ye inanmamalı ve Osmanlılar aleyhinde yazacağı mektuplar Pâdişâha göndermeli'dir. Dîvân-ı Hümâyûn da aynı şekilde hareket edecektir.».

Dîvân-ı Hümâyûn'un Erdel'de bu târihde en çok söz sâhibi olan Martinuzzi, yani Rahib György (*Frater György*)larındaki şübheleri tamamen yerinde idi. Kraliçe ve küçük Kral ile (Janos Zsigmond) 1541'den sonra gelerek Lippa'ya (Lipova'ya) yerleşen Martinuzzi, öteden beri bir dereceye kadar muhtariyeti olan ve Vaj'da denilen en yüksek idârecinin idâresi altında siyâsi hakları bulunan üç milletin (Székely, Macar ve Sakson) husûsî imtiyazlarına ve millî an'anelerine riâyet edilmek şartıyla, bir statüye, sâhib Erdel'in eski teşkilâtında, yeni şart ve ihtiyaçlara göre ba'zı ta'dilât yaptı, İdâre merkezini bizim Erdel Belgrad'ı (Romence : *Alba - Yulya*) Gyula Fehérvára nakletti. Partium denilen ve Tisza boyundaki Budin eyâleti ile Erdel arasındaki araziyi Erdel'e ilhak eyledi ve bunları da Pâdişâha verilecek vergiye iştirâk etti. Bir müddet sonra Rahib Jorjun (= Gheorghe Martinuzzi), Ferdinand'la müzâkereye giriştiği anlaşılmaktadır. Ona göre, Erdel, ancak birlik hâlinde bir Macaristan'ın Habsburg Vâlisi tarafından Türklerle karşı himâye edileceği bir zamana kadar rol oynayabilirdi. Bu gerçekleştikten sonra, o, Erdel muhtariyetinde veya istiklâli fikrinden derhal vazgeçebilirdi. Bu sebeple, memleketi işgal etmeleri ve bu uğurda teşebbüse geçmeleri için Habsburglar nezdine gittikçe daha fazla bir nisbettte harekete geçti. Onlara gönderdiği mektuplarında hakîkî duygularını ve arzularını belirtiyor; Pâdişâha gönderdiklerinde ise, riyakâr bir ifâde kullanıyordu. Papa'ya¹⁰⁷ da rica mektupları göndermiş ve Ferdinand'la İmparatorun harekete gereklilik, Kraliçe Izabella ile küçük çocuğu himâyesine almalarını sağlamasını rica etmişti. Nihayet bu türlü gayret ve tavassutlar neticesinde Ferdinand ve Izabella'nın admaları evvelâ 1549 dan sonra, katî olarak Temmuz 1551'de bir anlaşma imzâ ettiler ki, Osmanlı hükümetinden gizli olan bu anlaşmaya göre Kraliçe Izabella ve oğlunun nâmine bütün Erdel'i (= Transilvanya) ve Macaristan'ı Habsburglara teslim edecekти. Diğer yan-

106 *Ulahlar* yâni Valahlar veya Romenler. Türkçe *Eflaklı*'da denilir.

107 III. Iuliu (Giovan Maria del Monte): 8. II, 1550 - 29. III. 1555.

dan, Martinuzzi Pâdişâha hakikate aykırı mektuplr göndererek oyalama siyâseti ta'kip ediyordu. Nihayet Kanûnî Sultan Süleyman ve Dîvân-ı Hümâyûn gerçek durumu anladı ve Rumeli Beylerbeyi Mehmet Paşa (Sokullu) ile Ulama Paşa'ya Erdel'e karşı askerî harekâta girişmeleri emredildi. Onlara Kırım Hanı¹⁰⁸ da kuvvetleriyle iltihak edecekliği. Slankamen'den¹⁰⁹ Sokullu'nun kumandasında (s. 34) 60 000 kişilik bir kuvvet toplanınca, Rahib¹¹⁰, Rumeli Beylerbeyini'de aldatmaya çalıştı; Pâdişâhin sâdik tebâasında bulunmakta berdevam olduğunu ve bundan sonra verginin zamanında te'diyesini ta'ahhiüt ettiğini bildirdi. Vâki hatânın kendisine değil, fakat, meydana getirdikleri karşılıklarla memleketin kaynaklarını kurutmuş olan Kralice ile Petrovics'e âit bulunduğu ileri sürdü. Mamafih hare'kât durmadı bu ve müte'akip senede Erdel âsilerinin te'dibi, Tamışvar (= Timişoara) ve Eğri kalelerinin fetih teşebbüsleri vuku'buldu. Tamışvar feth olundu ve yeni bir eyâlet hâlinde teşkilâtlandırıldı. Diğer mühim stratejik bir mevki olan Szolnok alındı ve bir sancak hâline getirildi ve daha ba'zı hareketleri ile Macaristan'da sükün ve istikrarın tesisine çalışıldı.

Bu arada Ferdinand da Martinuzzi'nin kendisine ihânet ettiğini ileri sürerek, onun aleyhine Erdel'de (Transilvanya'da) harekete geçmiş ve kumandanı Castaldo vasıtasıyla Papazı katletmişti¹¹¹. Erdel bir müddet Castaldo ordularının tahakküm ve zulmü altında kaldı. Castaldo 1553 de memleketi terkettikten sonra burayı bir müddet yine Ferdinand nâmina voyvodalar idâre ettiler. Bu sırada Kanûnî Sultan Süleyman Nahcivan seferi ve Şark mes'eleleri, Şehzâde Mustafa hâdisesinin tepkileri ile meşguldü ve Macaristan siyâsetinde aktif bir rol oynamamaktadır. Fakat Erdel (= Transilvanya) Diyet Meclisi kararsızlığa nihayet vermek maksadı ile 1556 da Lehistan'a oğlu ile kaçırmış olan Kralice ve oğlunu Erdel hükûmetinin başına davet etti. Pâdişâhin emri ile Eflak¹¹² ve Boğdan¹¹³ beyleri

108 Sahib Giray: 1532-1551 ve sonra Devlet Giray: 1551-1557.

109 Salankeman (Slakaman) Tuna kenarında bir kale-sehirdir.

110 Transilvanya valisi: 22.VII.1940 - 17.XII.1551 (Vintsul de Jos).

111 İmparator emriyle general Castaldo tarafından katil edilmiştir çünkü iki yüzlü bir papas idi (Frater George Martinuzzi).

112 Eflâk voyvodası Patraşcu cel Bun (Mircea Çoban'ın oğlu'dur): 1554-1557.

113 Boğdan voyvodası Aleksandru Lapușneanu (Lapuşna kazasından), birinci voyvodalığı: 1552-1561.

da'veti kabûl ve Pâdişâhin da irâdesine ita'at eden İzabella ve Yanoş Sigmund¹¹⁴ Lehistan'dan alarak Erdel Belgrad'ına (= Alba-Yulya) getirdiler. Bundan sonra Janos Zsigmond ölümüne kadar¹¹⁵ bu bölgeyi Osmanlı Devleti himâyesinde idâre etmiştir.

Kanûnî Sultan Süleyman ve Osmanlı Devleti mühim bir iç buharan geçirmekte idi, Selim ve Bayezid mücâdeleleri sırasında, Macaristan, Erdel ve Avrupa mes'eleleri daha ziyade mahâllî ümerânın insiyatifine terkedilmişti ve onlar siyâsi ve askerî tedbirlerle devletin menfa'atlerini korumaya çalışıyorlardı. Burada hudud hâdiseleri, karışıklıklar, akınlar, yağmalar eksik olmamakla beraber, Ferdinand bu barışı mahir elçileri Busbecq, Verantius vâsitasıyla sağlanmaya ve devama gayret gösterdi. (Avusturya ile sekiz yıllık barış anlaşması : Mart 1562¹¹⁶). Bu anlaşmada da iki mühim esas gözönünde tutuluyordu : İmparator, Erdel (Transilvanya) işlerine karışmayacak, bu bölgeden kat'î surette el çekceek. İzabella'nın oğlu İştevan Kral (Ioan Sigismund) Erdel (rom. Ardeal) Kralı olarak resmen tanınacaktı. Diğer prensip ise verginin muntazaman ödemesi idi. Macaristan'ın Avusturya'da kalan toprakları için eskiden olduğu gibi her sene 30. 000 dukayı muntazaman verecekti. Bu anlaşmanın müddeti ise 8 sene hesaplanmıştı... (iki yıl sonra). Bu hı sustaki müzâkereler devam etmekte iken Erdel Kralı Yanoş Sigmund Szatmar bölge sine müdahale etmiştir.

Erdel (= Transilvanya) Kralının telâkkisine göre, İmparator o zamana kadar bu bölgeyi fuzûli olarak işgali altında tutmuştu. Bu hâdisenin sıkâyetleri de araya girdi ve bu maksadla yeni İmparator ikinci Maksimilyen Çernoviç adında İstanbul'a bir elçi gönderdi... Bu arada Semiz Ali Paşa'nın yerine Sokullu Mehmed Paşa iktidara gelmişti. Yeni Sadrâzam hakikaten Avusturya'ya aleyhtar, Erdel'e (Ardeala) ve Boğdan ile Eflâk'a daha fezla mütemâyil bir siyaset takibine taraftar idi... (s. 35-36). (1566 yılında Sigetvar seferinin sebepleri hakkında)... Diğer taraftan Macaristan'daki Beylerbeylerin, hele Erdel Kralı Zsigmond (Ioan Sigismund)'a arzları

114 Ioan II. Sigismund Zápolya.

115 Ölümü şüpheli'dir (14 mart 1571); yerine Devlet-i Aliyye Ştefan Báthoriyi tavsiye etmiştir (27.IV.1571).

116 Bkz. Kanûnî Sultan Süleyman ve Avusturyalı I. Ferdinand (İst. H. 970/1562). Murahhaslar: Sadrâzam Ali Paşa ve O. Busbecq. Şartlar hakkında bkz. Reşat Ekrem, *Osmanlı Muahedeleri...*, İstanbul, 1934, s. 45-46.

da bu yolda ve çok teşvikkâr idi. İşte bu şartlar altında Szigetvar seferi başladı...» (s. 37)¹¹⁷.

Yeni görüslü bu mühim makâle'de merhum mü'ellif en eski *mühimme defterleri*'ni (1544-1566)¹¹⁸ kullanabilse idi katkısı daha da kıymetli olabilirdi. Çünkü bu birkaç defterde, Transilvanya ve Moldo-Valâhia (= Eflâk-Bağdan) hakkında binden fazla ferman veya çeşitli hükümler vardır. Bundan başka kullanılan kaynakları ba'zı notlarda, ve kısaca bibliyografyada göstermeleri gereklidir. Aynı zamanda N. İorga'nın bir iki tanınmış eserinden başka Transilvanya hakkında romen târihi kaynakları veya kaynakçaları ihmâl edilmişdir. Bunların ba'zları romence-fransızca ve ba'zları da almanca yazılmıştır. Söz gelişî, şunları hatırlayabiliriz: G. Müller, *Die Türkenherrschaft in Siebenbürgen verfassungsrechtliches. Verhältnisse Sibenburgens zur Pforte 1541-1688*, Sibiu, 1923, 148 p/s.; bundan önce Şt. Meteş'in romence, «VI-XVIII. yüzyillarda Ardeal (Transilvanya) ve Üngürüs kitalarında Romen voyvodaları hakkında yeni katkılar»¹¹⁹; Rodica Ciocan, «V. Carol Qen zamanında Transilvanya karşısında Habsburgların politikası»¹²⁰; Şt. Pascu, «Prenslik devrindeki Transilvanya, Türk egemenliği devri 1551-1691»¹²¹, Const. C. Giurescu, «Romen ulusu târihinde Transilvanya»¹²²; Maria Kasterska

117 Bkz. M. Tayyib Gökbilgin, *Kanûnî Süleyman'ın 1566 Szigetvár seferi sebepleri ve hazırlıkları* «Tarih Dergisi» XVI, 2 (İstanbul Univ. Ed. Fak., 1966), s. 1-14.

118 Kronolojik sırasıyla şu defterlerdir: İstanbul, TKSM. Arşivi E. no. 12321 (1544-1545/951 H.); TKSM. Kütp. Koğuşlar no. 888 (1551-52/959 H.); Bb. Arşivi no. 1 (1553-1554); no. 2 (1553-1556); no. 3 (1558-1560); no. 4 (1560-1564); no. 5-6 (1564-1565) ve no. 7 (1566-1568), 1-7 numaralılar Mühimme defterlerindendir (abr. = Müd.).

119 Ştefan Meteş, *Contributie nouă cu privire la voievodii români din Ardeal și partile ungurești în veacurile XVI-XVIII*, Cluj, 1922, 8 aynı *Din relațile Tarii Românești cu Ungaria și Transilvania în sec. XIV-XVIII. «Revista Arhivelor»* V, 1 (Buc. 1942), s. 11-21. vs.

120 Rodica Ciocan, *Politica Habsburgilor fata de Transilvania în timpul lui Carol Quintul*, teza de doctorat Bucureşti-1945, 216 s., 8°.

121 Ştefan Pascu, *Transilvania în epoca Principatului. Timpul suzerinității turcești 1541-1691*, Cluj, 1948, 375 p., 8°.

122 Const. C. Giurescu, *Transilvania în istoria poporului român*, Bucureşti, 1967, 161 s., 8°.

Sergescu, *Albert Laski et ses relations avec les Roumains*¹²³; bunlardan sonra Pavel Binder'in Ştefan «Mailat (takriben 1502-1551), Romen Boyarı ve Transilvanya asilzâdesi. Onun romenliği hakkında kayıtlar»¹²⁴; Th Tripcea'nın *Tamişvar paşalığı târihi hakkında ba'zi durumlar*¹²⁵. Bunun gibi başka katkılarda zikredebiliriz. Meselâ, Aurel Decei'in Aliosio Gritti hakkında etüdü yukarıda anılmıştır¹²⁶.

Yukarıda anıldığı gibi Kanûnî devrinin son mühim olaylarından biri de muhakkak ki Sighetvar seferidir¹²⁷. Bu vaka' üzerinde de M. Tayyib Gökbilgin'in *Kanûnî Süleyman'ın 1566 Sighetvar seferi sebepleri ve hazırlıkları* başlıklı makâlesinin büyük bir kısmı Transilvanya'ya âittir. Çünkü bu olayın zuhurunda Ardeal veya Transilvanya büyük bir rol oynamıştır. Kısaca bir girişten sonra merhûm târihcimizin tasvirinden bâzı kitalar şunlardır: «... Yeni İmparator Maximilian II¹²⁸ para göndermeyi anlaşmanın yenilenmesine ta'lik etmeyi uygun görmüştü. Kanûnî Sultan Süleyman ise cülûs tebriki için Bâlî Çavuş'u Viyana'ya gönderdiği vakit imparatorun eski ahid-nâmeyi yenilemek arzusunda olup olmadığını da sordurmuştu. Bu

123 Bkz. Marie Kasterska Sergescu, *Albert Laski et ses relations avec les Roumains*. «Revue Historique Sud-Est...» VIII (Buc. 1931), s. 253-276.

124 Pavel Binder, *Şt. Mailath (c. 1502-1551), boier român și nobil Transilvanean. Date despre românitatea lui*. «Studii...» 25 (1972), s. 301-330.

125 Th. Trăpcea, *Aspecte principale privind istoria pașalicului de la Timișoara*. «Studii și articole de istorie», 20 (1972), s. 14-27.

126 Aurel Decei, *Aloisio Gritti în slujba sultanului Soliman Kanûnî, după unele documente turceşti inedite (1533-1534)*. «Studii și Materiale de Istorie Medie» VII (Bucureşti, 1974), s. 101-160 (Ancak iki tane Türkçe belgeye dayanmıştır ve bunları da kendisi bulmamıştır. İstanbul'dan bizim tarafımızdan (M.G.) getirilmiştirler).

127 Bkz. Ştefan S. Gorovei, *Autour de la paix Moldo-turque de 1489*. «Revue Roumaine d'histoire» nr. 3 (Buc. - 1974), s. 535-577; aynı *Moldova în «Casa pacii» (Dar-îl-Sulh). Pe marginea izvoarelor privind primul secol de relații Moldo-Ottomane*. «Anuarul Institutului de istorie și arheologie «A.D. Xenopol» XVII, 1980», Iași, XVII, s. 40 ayribasım); Sergiu Iosipescu, *Conjectura și conditionarea internațională politico-militară a celei a două domnii a lui Vlad Tepeș (1456-1462)*. - Rézüme: *La conjecture et le conditionnement interne politique et militaire du seconde règne du Vlad l'empaleur-Dracula (1456-1462)*. «Studii și Materiale du Muzeografie și istorie Militara M.M.C. Nr. 11-1978, s. 175-186.

128 Maximilian eylül 1562 (Bohemya'da); 1562 Kasım (Roma kralı); 1563 eylül (Macaristan'da); 1564 (Roma imparatoru) - 12 ekim 1576.

esnada Erdel Kırалı ve Zápolyai'nin oğlu Zsigmond János Szatmár¹²⁹ bölgесine müdâhale etmişti. Erdellilerin (Transilvaya'liların) telâk-kisine göre, imparator o zamana kadar burayı fuzûlî işgâl altında bulundurmuştu. Bu olay üzerine imparator, bu hususta şikâyette ve isteklerde bulunmak maksadile, eskiden Venedik tercümanı olan Michel Czernowicz'ı İstanbul'a gönderdi... (s. 1).

Hidayet (Erdelli olup, aile adı Szent-Marc Scherer idi) ve Bâli Çavuşla paranın yakında gönderileceği vaadi ile ve Szatmár hakkında isteklerinden bahs eden bir mektupla berâberinde, Czernowicz olduğu hâlde 22 Aralık 1564'de İstanbul'a vâsil oldular... Türk kaynaklarından Selâniki Mustafa'nın bu 30 000 duka yerine, 35 000 kuruş kaydı, o devirde bir dukanın 1.1/6 kuruşa müsâvi olduğunu anlatmaktadır¹³⁰. Bu esnada, Avusturya elçileri Erdel hakkında şikâyette bulunmakta idiler; diyorlardı ki, Erdel Beyi (Ion Sigismund) bir sancak beyinin yardımını ile mevcûd barış anlaşmasına aykırı olarak, bir çok kaleleri almıştır. Boğdanlılar da harekette Erdellilere (Transilvanya'lara) yardım etmişlerdir. Zira bunlar, Bâbî âlî tarafından resmen Moldavya (Boğdan) Beyi tanınan Aleksandre Lapușneanu'ya¹³¹ karşı, Dimitraşço adında¹³² birisini iltizâm etmektedirler ve bu hâl de bu bölgede bir huzursuzluk doğurmaktadır.

Filhakika, sadri â'zam sülhün sekiz sene müddetle uzatılmasına müsaade edeceğini, ancak Osmanlı Devleti'nin Tisza nehri ötesinde sâhib olduğu bütün toprakları muhâfaza edeceğini elçilere bildirmiştir. Sâdece kralice Izabella'nın cihazına dahil olan memleketlerden Bânya'yı (Neustadt ve Frauenbach) bundan ayrı tutacağini ilâve etti... ve ikinci vezir Mehmed Paşa (Tavîl, Sokollu) ise Erdel ve Boğdanlıların tarafını tutmakta idi... Bu sırada diğer bir Müteferrika Çavuşu da, barışı muhâfaza (s. 2) etmesini bildirmek için, Transilvanya'ya gönderildi. Aynı zamanda bir müddetten beri İstanbul'da mevkuf bulunan Erdel asilzâdesi Bebek György de İstanbul'-

129 Romence: Satul-Mare «Büyük-köy» Transilvanya'nın batı kuzeyinde bir kasaba ve kaza'dır.

130 Bu mesele hakkında bkz. Nicoara Beldiceanu, *La crise monétaire ottomane au XVIe siècle et son influence sur les principautés roumaines*. «Sudost-Forschungen», XVI/1 (1957), s. 70-86.

131 Belirttiğimiz gibi doğrusu Lapușneanu (Lapușna'dan) Alexandru: (ikinci defa) 1563-1568.

132 Dimitraşcu veya Dimitrie Cazacu... (?)

da bulunan Erdel fevkâlâde elçisi Kornyâti Békés Gáspár'ın tavassutu ile Erdel kralı Zsigmond János'a beslenen tevecçüh dolayısı ile serbest bırakıldı. (Elçi Czernowicz'in delegesi hakkında)... Fil-hakika Hidayet Çavuş Maximilien tarafından kabûl olunduğu zaman vazifesini tamâmen yerine getirmiş ve pâdişâhın, Budin ve Tamşvar beylerbeylerine, yedi sancakbeyi ile birlikte Zsigmund János'un yardımına koşmalarını emr ettiğini bildirmiştir. Öteyandan bu emri alan Budin beylerbeyi Arslan Paşa derhal altı bin kişilik bir kuvveti Erdel'e yardım için göndermiş, Tamşvar beylerbeyi Hasan Paşa da Avusturyalardan Pankota kalesini zapt eylemiştir. Bu olaylar üzerine Czernowicz yeniden İstanbul'a gönderilerek avdetine kadar Hidayet Çavuş rehin olarak Viyana'da alikonuldu.. Czernowicz aldığı ta'limat mucibince, Pankota'nın Avusturya'ya iâdesini ve Erdel beyine Szatmár (Satul-Mare) hakkında ihtarda bulunulmasını taleb ve te'min edecek; fakat Czernowicz İstanbul'a geldiği zaman hükümette büyük bir değişiklik görüdü... (s. 3). (Osmanlı-Avusturya müzâkereleri). Tam bu sırada, Erdel'den yeniden acele yardım isteyen mektuplar gelince -ki bu mektublarda aksi hâlde Erdel'in tamamen imparatorun eline düşmesi ihtimâli ileri sürülmekte idi- Czernowicz muvakkaten alikonuldu, Tamşvar Beylerbeyisi Hasan Paşa'dan Erdöd kalesinin 14 Temmuz'da zapt edildiği yolunda müsâit bir haber üzerine de sadri âzam Czernowicz'e, pâdişâhın Szatmár mu'âhedesini tanımadığını ve Nagy Banya ve Tokaj kalelerinin Erdel beyine teslimi ile Erdel'deki Avusturya kuvvetlerinin çekilmesini, Hidayet Çavuş'un serbest bırakılmasını isteyen bir mektup vererek yola çıkışmasına müsa'aade etti.

Bu sırada sadriâzamın amca-zâdesi olan Sokollu Mustafa Paşa Bosna beylerbeyliğinde bulunuyordu. Erdel (Transilvanya) meselesinin bu türlü ihtilâflar ve ihtilâtlar doğurduğunu görünce ve imparator kuvvetlerinin Erdel'den bir iki kaleyi aldılarını öğrenince Hırvatistan cephesinde Avusturya'ya karşı harekete geçti. Evvelâ Zrinnyi Miklós'a âit bulunan Kruppa kalesini muhâsara etti (Sigetvar kalesinin muhâsarından önce olaylar) ... (s. 4-5)... Diğer yan- dan Macaristandaki ümeradan, Beylerbeyilerinden, Erdel (Transilvanya) kiralından gelen arızalar da azamî sûrette teşvikkâr idi. Böyle bir harekete âdetâ zorlanıyordu. Peçevî'ye göre Budin beylerbeyisi Yahya Paşa-zâde Arslan Paşa «bi'd-defa'at rikâb-ı hümâyûna mektublar gönderüp, Macar serhaddinde olan melâîn ziyâde

bozulup gün be-gün şevkâvetleri eftzûn ve fesadları iştidâd bulmuştur, diyü arz ettikten gayri Erdel oğlu Simon Yanoş (Yoan=Yahya) Beç kiralından feryâd ve ... nice def'a yazup istimdad» etmiştir... (s. 6) (İmparator Maximilien'e yazdığı mektuplardan sonra). Sefer-i hümâyûn başlamadan önce ikinci vezîr Pertev Paşa serdar tâyin edilerek Erdel'e gönderildi. Vazifesi Tamşvar serhaddinde bulunan Erdel kalelerinden Gyula kalesini feth etmek olacaktı. Bu iş, her hâlde Lefaire'in¹³³ de işaret ettiği gibi, pâdişâhın ve Divân-ı Hümâyûn'un, seferin icrâsı kararlaştırıldıktan sonra, Rumeli beylerine ve ilgililere Tuna'yı geçerek harekâta başlamaları hususunda verilen emrin bir kısmı olacaktır. Bu plâna göre, hem Hırvatistan tarafından, hem de Erdel cihetinden ta'arruz ederek, bütün Tuna bölgесini isgâl eylemek ve Komárom üzerine de yürüdüktен sonra düşman Viyana'ya doğru geri çekilmeye zorlamak harekâti uygulanacaktır. Bu sebeple, ... Pertev Paşa'ya, bunlardan başka (3000 yeniceri, 1500 nefer kuloğlu vb.) Tamşvar beylerbeyisi ile Belgrad sancığı beyi de bütün kuvvetleri ile refakat edeceklerdi. Pertev Paşa'nın ilerlemesi (hareketi) Varadinden geçip doğruda eğer üzerine varılması ve böylece Tamşvar (Timișoara) tarafında olan askere de yardımda bulunulması şeklinde idi... Bu ikinci görüşü savunanlar diyorlardı ki «... *ka'l'a-i Eğri ve âna tâbi' olanlar feth olunup ve ol cânibin küffârı mesdûd* (s. 7) *olup, Erdel vilâyetinden öteye dahi geçmek bunca yillardan beri çekilen istirablardan sonra inşallah halâs olunduğundan gayri, saadetlû padişah hazretlerine ve asker-i İslâma dahi evlâdir..* (Bk. T.K.S.M. Arşivi E. 1421)... Bunu tâkiben hedefi olan Gyula kalesine giderek, oranın muhâsarasını diğer bir arz ile anlatmış ve bu arada, aldığı bir çok haberlere atfen, Boğdan ve Eflâk halkın mütemâdiyen kaçarak memleketlerine gitmeklerini bildirmiştir (Aynı yerde, E. 2359) ki, bir müddet sonra bu kaleyi feth edecek ve kendisine Gyula fâtih denecektir». Gyula kalesi muhâsası hakkında Kanûnî Sultan Süleyman'ın Erdel (Transilvanya) kiralına hitâben bir fermâni (hükmü) Romanya arşivlerinde muhâfaza edilmiştir¹³⁴. Bu mes'eleyi tamamlamaktadır... (Osmanlıların ilerlemesi). Ordû-yı hümâyûn'un başında Pâdişâh ve

133 Léfaivre (fransız tarihçisi), Albert: *Les Magyars pendant la domination Ottomane en Hongrie*, Paris, 1902, 2 vol.

134 Bkz. Mihail Guboğlu, *Paleografia și diplomatica turco-osmana. Studiu și Album*. Edit. Acad. R.P.R., Bucureşti - 1958, s. 134, fasc. 169 (nr. 10).

vezîrleri, ba'zı menzillerden geçikleri ve oturakları.../... (s. 8). Ni-hayet Bayram Bey köprüyü kurdu ve Pâdişâh da Sava nehrini ge-çerek Sirem sahrasına indi. Orada büyük bir resm-i geçid tertîb olundu ki, târihçi Selânikî Mustafa bunun tafsîlâtını vermektedir. Kurban bayramı arifesinde Pâdişâh ordunun başında olduğu hâlde Semlin (Zimony)’e geldi ... ve Bayram töreninin bir özelliği olacaktı. O da, daha İstanbul’dan hareket edilmeden önce bir çavuş vâsi-tası ile Erdel (rom. Ardeal-Transilvanya) beyi Zsigmund János or-duya da'vet edilmişti. İşte bu sırada İkinci dîvâni kurulduğu sırada Erdel Beyi'nin (Erdel-Transilvanya kralı János oğlu İstefan)¹³⁵ er-tesi gün Tuna'dan şaykalarla geleceği hakkında mektubu ile adam-ları geldi ve ertesi günü büyük bir istikbâl merâsiminin yapılacağı husûsunda askere ve alâkadarlara tenbihatta bulundu. Filhakika bek-lenen günde birçok asilzâdeler ve maiyyeti ile birlikte gelen Zsigmund János otağ-ı hümâyûna kadar sancakbeyleri ve çavuşların refaka-tinde ilerledi. Ordugâha vardığı vakit topçuların top atışı ile selâm-landı. Kendisine Çavuş-başının çadırı yanında kırmızı bir otağ ku-ruldu. Bayram merâsiminden bir gün sonra da pâdişâhın huzuruna kabûl olundu. Bu merâsim esnâsında prensin önünde ve arkasında merâsim elbiseleri ile ellişer Çavuş gidiyor, yakîninde dört vezîr, Yeniçeri Ağası, Silâhdar bulunuyordu. Zsigmund otâğ-ı hümâyûnun yanına vâsil olunca, attan inip yüz yeniçerinin taşıdığı hediyelerin pâdişâha takdîmini bekledi. Bunlar içinde gâyet güzel işlemeler (s. 9); dört altın yıldızlı gümüş kupa; 5000 duka kıymetinde bir yâkud vardı. Müte'âkiben maiyyetindeki büyük rütbeli asilzâdeler-den dokuz kişi ile pâdişâhın tahtı önüne kadar gitti. Tahtının etra-fında dört vezîr mevkî' almışlardı. Kral üç def'a diz üstü çöktü. Pâdişâh da her def'asında ayağa kalkmasını emretmişti ve nihayet âdet olduğu üzere selâm resmini ifa etmiş ve padişah da öpmek üzerine elini uzatmıştı. Bi'z-zat vezîriâzam inci ve elmas ile süslü bir iskemle getirmiş ve prens (Ioan Sigismund) buna oturmuştur. Kanûnî Sultan Süleyman ona, kendisini Macar tahtına iclâs etme-dikçe silâhi elden bırakmayıcağıını söyledi. Onun «*kadîmî kul oğlu kulum, ferman pâdişâhim hazretlerinindir*» sözüne karşı pâdişâh «*iyilik üstüne olsun, iyilik göresin*» demişti... Ertesi günü pâdişâh da Zsigmund'un hediyelerine mukâbil hediyelerini iki çavuşla gön-

135 Kaynaklarımıza göre o zaman Ioan Sigismund Zápolya 26 yaşında.

derdi. Bunların için de kıymetli mücevherlerle murassa bir kılıç ve bir hançer, güzel at da bulunuyordu. Pâdişâh ona bir ziyâfet de vermek istemiş, fakat sadriâzam, zayıf bir bünyeye sahib olan prensin alışkin olmadığı Türk yemeklerinden rahatsız olabileceğini ve macarların bunu bir zehirlenmeye atf edebilecekleri ihtimâlini ileri sürrerek, bu tasavvurdan onu vazgeçirmiştir. İki gün sonra dedi: «*Aşker, barut, kurşun tedarikine çalışın, çırımış, eğer bir ihtiyacın olursa bize bildir ki, çaresini bulalım*» demiştir.

(Transilvanya prensi) Zsigmond Yános (Yoan Sigismund) pâdişâha sunduğu arzuhâlde Tisza (Theiss-rom. Tisa) nehri ile Erdel (Ardeal) hududu arasındaki araziyi istemiş, içerisinde câmi' yapılmış olan Tamşvar ve Lippa (rom. Timișoara ve Lipova) ile Debrecen ve Szolnok şehirlerini kendisine verilmesini taleb etmişti. Bu arada pâdişâh üç yüz erdelli (Transilvanyalı) esirin serbest bırakılmasını emrediyor ve bu seferin sonunda kendisine istediklerinin üç mislini ihsan edeceğini sadriâzam vasıtası ile bildiriyordu... (s. 10) (Avusturya ve Avrupalıların durumunu tasvir ettikten sonra)... Bu suretle çok gayr-ı mütecânis unsurlardan mürekkeb bir müdafâa kuvveti teşkil edildiği ve bunların Komárom civarında teşkilâtlanıldığı sırada Osmanlı ordusunun Sava'yı Bögürdelen'den geçerek Semlin'e muvasalat ettiği ve Erdel kralı Zgismund János'u pâdişâhim kabûl ettiği öğrenildi.

(Fransa elçisi M.de Grantree de, Grandchamps'in vazifesini izah ettikten sonra) «İstanbul'a gelip de pâdişâhi bulamayınca onu tâkiben yola çıkmış ve Sirmium sahrasında Zsigmond János'un kabûl edildiğinin ertesi günü pâdişâh huzuruna kabûl olunmuştu. Bu kabûl resmi de (s. 11) çok samîmî geçmiş ve iki devlet arasındaki münâsebetleri yenilemeye muvaffak olmuştu; fakat pâdişâhi ve Osmanlı ordusunu seferden vazgeçirememiş ve yürüsten alıkoyamamıştır. Hattâ Hammer'in kaynaklarına göre, Le Roi très chrétien'in elçisi, Zsigmond János'u, katolik mezhebini terk edip lüteranist olduğu için tebrik bile etmiştir...» (s. 12). (Sigetvarın muhasarası, Kanûnî Sultan Süleyman'ın vefât etmesi ve kalenin fethedilmesi : 7 Eylül 1566).

Transilvanya prensi I. Sigismund'un Kanûnî Sultan Süleyman-la buluşması, konuşması ve törenin çok güzel tasviri yalnız *Selânikî târihi*'nde değil, diğer Osmanlı kaynaklarında da raslanır. Söz gelişî, M. Âlf'nin (öl. 1599) *Heft Meclis* başlıklı kısa eseri, Sigetvar Seferi

hakkında Mehmed Sokollu Paşa'nın emriyle yazılmıştır¹³⁶. Burada da Transilvanya prensi ve Transilvanyalılar hakkında bol bol bilgi mevcuttur. Bunlar Osmanlı kroniklerinden Romence'ye de tercüme olunmuştur¹³⁷.

Başlığına rağmen M. Tayyib Gökbilgin'in *Rüstem Paşa ve hakkindaki ithamlar*¹³⁸ ünvanlı makalesi hep Kanûnî devrine ve rüşvete yol açılmasına âittir. Muhakkak bu makalede de Eflâk'a âit şu parçayı işaret edebiliriz : ... «Bunlardan biri Eflâk Voyvodası Mirçe¹³⁹ (Mircea III. le Pâtre 1545-1554) ile sadriâzam arasındaki münâsebete ta'âllük etmektedir. (Vesîka II). Rüstem Paşa'nın sadâretinin ikinci senesinde (1545) Eflâk Voyvodalığı'nda da bir tebeddül olmuş, hakkında şüphe hasil olan selefi Radul Voyvoda (Radu VII Paisie 1535-1545) Mısır'da ikâmete me'mûr edildiği sırada, Çoban Mirçe de Eflâk Voyvodalığı'na getirilmişti. Bu tâ'yin keyfiyetinde Rüstem Paşa'nın ne dereceye kadar te'siri olduğu yeni voyvodanın mahmisi bulunup bulunmadığı şimdîye kadar meçhûlümüz idi. Bu ihbar mektubundan anlaşılıyor ki, evvelce Radul Voyvoda pâdişâhın hazînesine on yük akçe (1.000.000 akçe) pişkes veriyorken, Mirçe Voyvoda bu parayı, iddiaya göre, Hazîne-i hümâyûna vermemiş (s. 15). Voyvodalığı mukâbilinde sadriâzama rüşvet, onun adamlarına da bir mikdar mal vererek, su'-i istimâl yoluna sapmıştır. Bu ihbarı 1546 veya 1547'de yaptığı anlaşılan muhbîr, sâbık Eflâk Voyvodası'nın verdiği pişkeşin, *Rûznâme defterlerinde* aynen yazıldığı iddiasının isbâti sadedinde, bildirildiği gibi lâhik voyvodanın reâya-ya ne kadar zulüm yaparak bu parayı topladığını Edirne'de sâkin Çuhaci Hacı adındaki zattan öğrenebileceğini ifâde ve bu memleket tarafından her sene hediye edilen muharrer haracın otuz yüke (3.000.000 akçe) iblâğı mümkün iken, Rüstem paşa'nın kayıtsızlığı ve kendi menfa'ati yüzünden buna gayret göstermediği, kısaca pâdişâha karşı doğrululukla hareket etmediğini ilâve ediyordu. Diğerleri gibi, bu ihbar mektubunun da bir faydası olmadığı ve bir netice hâsîl etmediği, Mirçe'nin sekiz sene müddetle yerinde kalmasından

136 İstanbul, 1316 H. (1899), es. Ahmed Cevdet, s. 16.; Bkz. M. Guboğlu, *Cronici turceşti...* I (1966), s. 26 ve 38.

137 Bkz. M. Guboğlu..., *Cronici turceşti* I, s. ve II (1974), s. 540.

138 Bkz. «Tarih Dergisi» Cilt VIII, Sayı: 11-12, Eylül 1955, İstanbul, 1956, s. 11-50.

139 Romence: Mircea Çobanı (=Celep): 1545 17-16 kasım 1552.

anlaşılmaktadır...» (s. 16). Yukarıda dediklerini mü'ellif şu belge'yle desteklemiştir: «*Devletlû Pâdişâha mâtûm olsun kim: Şimdi Eflâk Voyvodası olan Mirçe voyvodadan evvel Eflâk Voyvodası olan Radul voyvoda Pâdişâh haznasına on kere yüz bin akçe pişkes virir idi. Ruznâme defterlerinden aynıyle yazılıdır. Göresiz şimdi bu on kere yüz bin akçeyi Mirçe voyvoda Pâdişâh haznasına virmedi. Voyvodalığı karşısunda vezîr-i âzam olan Rüstem Paşa'ya rüşvet virdi ve kendisi sâir tâbi ve levâhik olan âdemlerine, buna göre dahi birer mikdar mal virdi. Pâdişâh haznasında nesne vir-* (s. 33) medi, yokladub, yokladub, göresiz Pâdişâh ne vechile doğruluk itmişdir. Bu malı gücle ve zulüm ile re'âyâdan cem' idüb, alub virmişdir, bu sahihdir, sahîh idîgün bilmek isterseniz Edirne'de Çuhacı Hacı dirler, bu bazar cümle onun ma'rifetîyle olmuştur; bu ahvâli hep ol bilür ve şimdi olan mukarrer haracı dahi otuz yüke yetiştürülerdi. Amma vezîr-i âzam Rüstem Paşa kendü maslahatiçün mukayyed olmadı Pâdişâha doğruluk ne vechile olmuşdur ve mâle sa'y ne yüzden olduğu bundan kıyas idesiz» (T.K.S.M. Arşivi E. nr. 6943)¹⁴⁰. Gerek yukarıda anılan makale (*Rüstem Paşa ve Hakkındaki İthamlar*) ve gerek ek olarak belge (II.). Sayın Dr. Ahmed Mumcu'nun *Osmanlı Devletinde Rüşvet (Özellikle Adli Rüşvet)* başlıklı değerli eserinde¹⁴¹ kullanmıştır.

Digerlerinde olduğu gibi bu makalede de M.T. Gökbilgin mes-hur tarihçi N. Iorganin *Histoire des Roumains et de la Romanité Orientale...* (Bucarest 1937, s. 500-513) ve Constantin C. Giurescu'nun *Istoria Românilor II, IV.* Basım (Bucureşti, 1943, s. 216-227) başlıklı eserleri kullanabilirdi. Gerek bunlardan ve gerek M.T. Gökbilgin'in makalesinden sonra bir genç Romen tarihçisi Mircea Cioban'ul veya «*Celep*» hakkında iyice bir makale yazmıştır b. Stefan Andrescu, *La politique de Mircea le pâtre*¹⁴². Maalesef T. Gökbilgin'in makalesinden haberi olmamıştır.

Merhûm Prof. M. Tayyib Gökbilgin Venedik arşivlerinden de Romenlere ve ülkelerine âit bâzı mühim belgeler keşf etmiştir. Meselâ, *Venedik Devleti Arşivi'ndeki Vesikalalar Külliyyâtında, Kanûnî*

140 Bu belgenin orijinalini 1966'dan bir mikrofilim almıştık (M.G.) sonra bir bozuk şekilde basılmıştır (M.A.M.) *Documente tureşti...* Buc. 195.

141 Ankara, 1969, LX+382 s. (Ankara Univ. Hukuk Fak. Yay. no. 252).

142 Bkz. *Revue des études sud-est. européen*, Bucarest-1972, no. 1, s. 115-122.

Sultan Süleyman devri belgeleri başlıklı eserinden¹⁴³ şunlara işaret edebiliriz: s. 128, Vesîka: 2'den: «Leh Kıralına virilen ‘ahidnâme’-nin süreti’dir.» (1553) Kanûnî Sultan Süleyman’ın ünvânından: ... Akdeniz ve Karadeniz ve Rumeli’nin... ve Azerbaycan ve Vanın ve Budun (Budin) ve Tamışvar (Temesvar, romencesi: *Timișoara*¹⁴⁴ vilâyetlerinin... s. 130: «...şöyle ki, Tatardan zarar irisse fermân-ı şerîfimle hakları alıvirile, Boğdan Voyvodası’ndan¹⁴⁵ ve Boğdan tâifesinden kezâlik Kırал-ı mezbûr vilâyetine ve adamlarına zarar irisimîye. Zarar olursa zâhir olduktan sonra emr-i hümâyûnumla yereine konula. Kırал taraflarından ve adamlarından Tatar halkına ve Boğdan tâifesine ve adamlarına ve memleketlerine zarar olursa, anlar dahi yerine koyalar. Boğdan halkından bâzı müfsidler kaçup, Leh vilâyetine varup... anun gibiler taleb olundukda virile (Esirler iâdesi hakkında) ... ve Silistire ve Akkirman Sancağı Beyleri, Tur-la¹⁴⁶ suyundan tüccardan gayri kimesne geçirmiyeler (Bâc meselesi ve bacdarların vazîfesi...)»

Mart 1559 Cümâd II. 966 târihli, 52 numaralı (s. 180) vesîka’nın özeti şudur: «*Kilis (Clissa) Sancakbeyi Ferhad Bey'e, Trogir (Trau) kalesinin üç köyü arâzisinde oturan Eflâk tâifesinin, kaldırılmaları için şikayette bulunan Venedik beyleri ile anlaşmazlıklarının incelenerek bildirilmesi hakkında fermân-ı hümâyûn*» (Metin Osmanlı harfleriyle kopya edilmiştir)... 1-10 Nisan 1547 = evâsît-Safer 954 târihli Vesîkanın (no. 83, s. 206) özetinde «Venedik kapudânı Paolo Giusatniano’nun deniz korsanlarının elinden kurtarılp Osmanlı makamlarına teslim ettiği kimseler hakkındaki temessükleri ve bu mes’ele ile ilgili olarak Sebenico (Şibenik) emîni Recep'in yazıları» Ulah-Eflâklar ait haber yoksa Osmanlı yazılarla metinde bazı bilgiler vardır. Bunlar şunlardır: I. Defter oldur ki ... II. (s. 207).. Venedik beylerinin ayağı topraklarına ‘arz olunan budur ki... elinde olan gemilerin ve içinde esir idüp alub giderken Ferhad nam kimesne-i ve üç Eflâk kâfirini ve iki oğlan zikr olan sekiz ki-

143 *Belgeler* C. I, Sayı 2 (Temmuz 1964)'den ayrı basım, «Türk Tarih Kurumu» Basımevi - Ankara 1965, s. 119-120.

144 Metinde Aşıkpaşa'da gibi: *Timișkara* (Tamaşkara), Romanya vilâyeti Banat'ın en mühim kalesi ve şehiridir. Temmuz'un 1552'de Osmanlılar Avusturyalılarından feth ettiler.

145 Aynı voyevod Alexandru Lapușneanu.

146 Tsurlon (byz.), türk-tatar: *Turla*, romence: *Nistru Dniestr*.

mesneleri Uskoklardan kurtarub ve kale-i Şenike götürüb ... teslim idüb... III. Vecih tahriri huruf olur ki... Pâdişâh ‘âlempenâh hazretlerinin reâyâsına Uskoklar basub alub giderken Ferhad nam müslümanı ve üç Eflâk kâfirin ve dört Eflâk hatunların ve bir kız ve iki Eflâk oğlanın zikr olan on bir kimesne-i kurtarub Şebenike götürüb...». Bazı Eflâklar hakkında aynı haberler M. Tayyib Gökbilginin *Kanûnî Sultan Süleyman devrine âit Bosna ve Hersek ile ilgili Venedik Arşivindeki Türkçe Belgeler Hakkında* başlıklı makalesinde¹⁴⁷ de rastlanır. Bunun kısacası şöyledir: «...1547 ve 1548 senelerinde Venedik ile barış... ve Şibenik kalelerindeki Osmanlı makamlarına 11 kişiyi (Ferhad nam müslüman ve üç Eflâk kâfirin ve dört Eflâk hatunların ve bir kız, iki Eflâk oğlunu) teslim etmiş... (s. 325). Bu iki katkıda rastlanan Eflâklar muhakkak Balkan Ulahlardan olarak onlara «Vlahi», «Kutso-Vlahi» vs. denilir. Bunlar da bir etnik kategorisi olarak Tuna'nın kuzeyindeki Eflâkların akrabalarıdır. Prof. Halil İnalçık¹⁴⁸ ve Dušanka Bojanic'in¹⁴⁹ bş. katkılarından başka değerli bir Romen kaynakçası'da vardır¹⁵⁰.

147 Bkz. *Venedik Devlet Arşivindeki Vesikalar*, «Belgeler» I, 2 (Ankara-1965), s. 207.

148 Bkz. Halil İnalçık, *Adâletnâmeler*. «Belgeler» II, 3-4 (Ankara-1965), s. 63, I. *Eflâklara ait adâletname*, 967 Sevval /V-VI. 1560/; 10 Safer 922 (15 Mart 1516) *Eflâklar adâletnamesi*, s. 65 vs.

149 Bkz. Nicoara Beldiceanu, *Sur les Valaques des Slaves à l'époque ottomane* (1540-1550). «Revue des études islamiques» XXXIV, 1967 p./s. 83 - 132 + 10 pl., 80; aynı: *Les Valaques de Bosnie à la fin du XVe siècle et leurs institutions*. «Turcica» VII, 1975, pp. 122-134. Carolus-Barré, Thérèse: *Chez les Valaques du Pinde...* «RESEE» VI. 4 (1968), s. 671-678; Branislav Djurdjev, *Znacaj podataka o Vlasima u popisu krajiste Isabega Ishakovica iz 1455 godine* (Die Angaben über die Veachen im Register des Grenzbezirks des Isa Bey b. Is-hak aus dem Jahre 1455). «Godisjak Drustva istoricara...» XV (1964), s. 6368 ve aynı bundan önce *Eflâklar hakkında Kanunnâme'ye* küçük bir izah... Nikola Gavrilovic, *Vlasite ot Makedonija vo dokumentite na Drzavnata vo Brasov* (Dokumente des Staatsarchivs von Brașov/Kronstadt über die Walachen in Mazedonien), «Glasnik INI», 2-3 (1970), s. 317-349.; Milovan Ristic, *Stari Vlah do osloboğenja od Turaka*, Beograd-1963, 322 s. Stari Vlah biszur Befreiung Von den Türken); Ernst Werner, *Yürüken und Wlachen*. In: «Beiträge zur Entwicklung der Balkanzivilisation», Leipzig - 1966, s. 471-478 ve aynı in: «Actes... III (Sofia 1969), s. 605 - 607; vs.

150 Bkz. Ioan Caragiani, *Studii istorice asupra românilor din Peninsula Balcanica* (Balkan Yarımadasındaki Ulahlar üzerine tarihi araştırmaları, (Bucureşti-1891), 272, s., 8° (Not. Yeni basımı Pericle Papahagi tarafından, 1929);

İşaret ettiğimiz kitalar göre Prof. T. Gökbilginin kıymetli eserlerinden büyük bir kısmı Romen ülkeleriyle de çok çok ilgilidirler. Aynı zamanda baştan sona kadar Romen ülkelerine ait bazı makale-etuüdleri de vardır. Bunların arasında «*Documents on Ottoman-Wallachian relations during the reign of Michael the Brave*» başlıklı olanı da¹⁵¹ hatırlayabilirim. Bunlardan başka meşhur Romen tarihçisi N. Iorga'nın Osmanlı İmparatorluğu hakkında kavşayıle de yakından uğraşmıştır¹⁵².

Gerek en iyi dostu A. Decei'nin ve gerek bendenizin (M.G.) müracaatıyla öğrencimizin Prof. Dr. Tudor Mateescu'nun *Karharmann* hakkında etüdüünü fransızça neşr ettirdi ve bir de türkçe özeti kendisi yazmıştır¹⁵³. Bunlara göre çeşitli bakımdan Ro-

Victor Lazar, *Die Südrumänen der Türkei und der angränzenden Länder*, Bucureşti-1910, 344 s.; N. Iorga, *Histoire des Roumains de la Péninsule des Balkans* (Albanie, Macédoine, Epire, Thessalie etc. (Bucureşti, 1919, 67 s., 8°; Silviu Dragomir, *Vlahii din Serbia* (Sırpistan ulahları) in sec. XII-XV, (yy. «Anuar. Inst. ist. Cluj» I (1921-1922), ss. 279-299; aynı *Origine coloniilor române din Istria*, «Mem. Acad. Rom. sect., t. II (1924), s. 201-220 Aynı (Silviu Dragomir), *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice in evul mediu* (Balkan Yarımadasının kuzeyindeki Ulahlar orta çağında), Bucureşti, 1959, 224 s.; Sextil Puşcariu, *Studii istro-române*, II, 1926, XVI+370 p., 8°; V. Papacostea, *Trei manuscrise inedite de Theodor Anastasie Cavaliot. «Rev. ist. rom»*, I (1931), s. 383, 402; Anastasie Hiciu, *Aromâni. Comert. Industrie. Arta. Expansiune. Ci. vilizatie*, (Aromânilar. Ticaret. Sanat, Uygarlık vs.), Focşani, 1936, IV. 16 s. 8°; Th. Capidan, *Macedoromâni. Etnografie. Istorie. Limba* (Makedonya-ullahları. Etnografiya. Tarih. dil), Bucureşti, 1942, 274 s. 8°; M. Rufifini, *Ghinu Buia Spata și luptele aromânilor pentru cucerirea Ianinei (1360-1400)*. «*Historia Basilissaw Mariae atque Thomás et Esari, despoton Joanninae*», «*Studii*», XV (1962), 5, p. 1127-1154; ve Constantin C. Giurescu ve Dinu C. Giurescu, *România din Peninsula Balcanica in secolele XIV-XVI* (14-16 yüzyıllarda Balkan Yarımadasında Romenler), «*Istoria Românilor*» 2, Bucureşti, 1974, s. 391-398 (Bibliyografi-kaynakça + harita) vs.

151 Bkz. «E. E. Q.» 7.III.1973, s. 331-341. Fikrimce yukarıda anılan ve Bükreş'te sunulan İlim adamlar evinde «Casa oamenilor de știință» (21-33.XII.1970) T. Gökbilgin'in bildiri-konferansının özetidir. Başbakanlık arşivinden Fekete tasnifi, Müd. vs. Koleksiyonlar alan bu örneklerdir. Bu Konferans-makale de M. Berza'nın engelinden basılmamıştır.

152 Bu makalesi fransızça yazılmış ve basılmıştır: *La conception de Nicolas Iorga sur l'Empire ottomane*. «*Bulletin International d'Etudes Sud-Est Européen*» Bucarest - 1971, no. IX/1, s.

153 *Karharmann* - «Dobruca'nın kayıp olmuş bir köyü» Aynı dergi «TED»

manya tarihçisi de merhûm Prof. M. Tayyib Gökbilgin'in tarihî eserlerine daima borçludur. Burada ancak acele gözden geçirerek eserlere ve diğerlerine dayanarak Romen ülkeleri hakkında çok iyi bir doktora tezi bile meydana getirilir. Tarihimize yaptığı ulu katkıları hiç bir zaman unutulmaz. Bükrş Tarih Fakültesinde gerek Osmanlı tarihine ve gerek Türk-Romen ilişkilerine ait derslerimizde Prof. T. Gökbilginin eserlerinden çok faydalandık.

Çok yazık ki son yıllarda Türk tarihçiliği merhûm Ord. Prof. İ.H. Uzunçarsılı¹⁵⁴, Ömer L. Barkan¹⁵⁵, meşhur arkeolog Bahadır Alkım¹⁵⁶ ve M. Tayyib Gökbilgin¹⁵⁷ başta olarak arkalarında büyük bir boşluk bırakmışlardır. Yerlerini çok kolay doldurmak imkânı bile yoktur. Onların ölümü gerek Türkiye gerek diğer memleketlerin tarih yazarlığına da büyük bir kayıp olarak hepimizi sarsıttı ve büyük bir de üzüntü'ye daldırdı. Hepsine rahmet dilerek o öbür dünyâ'da rahat rahat istirahat etsinler. Nasıl onlar gerek nesillerine ve gerek nesilden nesile tarih sahasında ışık saçtılar Allahta onların mezarlarına nur indirsin.

ve sayı 288-296. Makalenin aslı fransızca'dır... s. 297-343 + 1 harita. *Une ville disparue de la Dobroudja* -Karahanman) Tarih Enst. Dergisi, II (İstanbul, 1971).

154 Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarsılı'ya Armağan, «Türk Tarih Kurumu Basımevi» - Ankara, 1976, XLIV + 494 s. + Resimler ve Şekiller ve özellikle bkz. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarsılı Hâtıra Sayısı, İstanbul - 1979, Sayı: 32, Mart 1979, XV + 935 s. + Pl. Faks. Resimler, s. 937-1047.

155 Bkz. *Memorial Ömer Lütfi Barkan...* «Librairie d'Amerique et de l'Orient. Maisonneuve» (Paris) 1980, XVII + 250 s. in fol. ve özellikle Doç. Dr. Mahmut Hasan Şakiroğlu Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan 1902-1979. «Belleten, Cilt XLIV, Sayı: 173 (Ocak), «Türk Tarih Kurumu Basımevi - Ankara 1980, s. 153-177 + 1 portre (Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan). İlâve olarak çok değerli bir bibliyografya'sı vardır.

156 Merhum Prof. arkeolog Bahadır Alkım Uluğ hakkında bir nekrolog veya vefiyât varmı yokmu haberim yok.

157 Nekroloji'si hakkında bkz. Dr. Mahmut H. Şakiroğlu, *Büyük bir Kaybımız : Prof. M. Tayyib Gökbilgin 1907-1981*. Belleten Cilt XLV/2, Sa. 180, Ekim 1981, «Türk Tarih Kurumu Basımevi» - Ankara 1981, s. 551-574 + 1 portre (Prof. Tayyib Gökbilgin 1907-1902). Gerek Girişî ve özellikle gerek Bibliyografyası (*Kitap ve Makaleler*) çok çok değerlidirler. Şu nekroloji'ye kadar Prof. T. Gökbilginin ancak 75-80 eserini (*Kitap-makale*) bilir bilmeydi. Burada 204 başlık vardır ve Ansiklopedi makaleleri (*maddeleri*) 100'ü aşmaktadırlar.